UDC 93/99 (058) ISSN 0350 1159

UNIVERZITET U SARAJEVU – INSTITUT ZA HISTORIJU

PRILOZI
CONTRIBUTIONS

Prilozi 45, Sarajevo, 2016.

UDK: 355.45 (497.6 Prijedor) "1992/1993"
Izvorni naučni rad

Mesud Šadinlija
Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje
zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava

TERITORIJALNA ODBRANA REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE NA PODRUČJU PRIJEDORA OD APRILA 1992. DO APRILA 1993. GODINE

Apstrakt: *Specifičnosti političke situacije u Prijedoru u vrijeme raspleta jugoslovenske krize na teritoriji Bosne i Hercegovine bile su višestruke. Općina sa bošnjačkom etničkom većinom, prema popisu 1991. godine, i sa relativnom pobjedom SDA na izborima 1990. godine, našla se u poziciji taoca planova i politike SDS-a. U dubokom okruženju općina koje su stvorile srpsku Autonomnu regiju Krajinu, bez mogućnosti legalnih vlasti da ostvare oslonac u postojećim strukturama Teritorijalne odbrane i Ministarstva unutrašnjih poslova, sa velikim efektivima JNA na teritoriji općine i u neposrednom okruženju, bošnjačko stanovništvo i njegovi legitimni politički predstavnici na čelu općine Prijedor nisu imali efikasne instrumente zaštite ustavnosti i zakonitosti. Nakon objelodanjivanja prvog međunarodnog koncepta rješavanja krize u formi Kutiljerovog plana, po kojem je Prijedor trebao pripasti konstitutivnoj jedinici sa bošnjačkom etničkom većinom, srpski vojni i politički faktori su počeli sa pripremama za nasilno preuzimanje vlasti u Prijedoru. Nakon izvršenog udara i suspenzije legalnih organa, nasilno uspostavljena srpska vlast pristupila je genocidnom projektu stvaranja trajne etničke dominacije Srba u Prijedoru, koji je zatim realizirala etničkim čišćenjem Bošnjaka i Hrvata, ostvarenim širokim i sistematičnim napadima na civilno stanovništvo, masovnim ubistvima, torturom u koncentracionim logorima i protjerivanjem. Legalni organi vlasti i politički predstavnici Bošnjaka u takvoj situaciji su pokušali izbjegavati sukob i sačekati*

rješenja u okviru pregovora o ustavnom uređenju. Nakon priznavanja državne nezavisnosti Bosne i Hercegovine, ta nastojanja su pokušavali uskladiti sa poštivanjem odluka Predsjedništva RBiH, između ostalog i u pogledu organizacije i funkcionisanja organa Teritorijalne odbrane. Kroz ove mjere izražena su i nastojanja na organizaciji zaštite stanovništva i teritorije. Ovaj rad bavi se organizacijom jedinica Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine na području Prijedora, oblicima i formama njihovog ustrojstva i djelovanja od početka oružanog sukoba na teritoriji općine do likvidacije posljednjih razbijenih grupa na terenu.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, teritorijalna odbrana, Prijedor, Republika Srpska, agresija, genocid.*

Abstract: *Aspects of the political situation in Prijedor during the resolution of the Yugoslav crisis on the territory of Bosnia and Herzegovina were multiple. The municipality which according to the 1991 census had Bosniak ethnic majority, and backed by relative victory of the Party of Democratic Action (SDA), found itself hostage to the plans and politics of the Serb Democratic Party (SDS). Heavily surrounded by municipalities which had created the Serb Autonomous Region of Krajina, without the possibility of legal authorities to get support from the existing structures of the Territorial Defense and the Ministry of Internal Affairs and with large forces of the Yugoslav People's Army (JNA) on the territory of the municipality and the immediate surroundings, the Bosniak population and its legitimate political representatives at the head of the Municipality of Prijedor did not have efficient instruments for the protection of constitutionality and legality. After disclosure of the first international concept for the crisis resolution in the form of the Cutilheiro peace plan, according to which Prijedor should be ceded to the constituent unit with Bosniak ethnic majority, the Serb military and political factors began preparations for forcible takeover of power in Prijedor. After the coup and suspension of legal authorities, the forcibly established Serb authorities began a genocide project of creating a permanent ethnic domination of Serbs in Prijedor, which was subsequently realized in the form of ethnic cleansing of Bosniaks and Croats through wide and systematic attacks on civilians, mass murders, torture in concentration camps and persecution. The legal authorities and political representatives of Bosniaks in such situation tried to avoid the conflict and wait for solutions*

in the context of negotiations on constitutional arrangements. Following the recognition of the independence of Bosnia and Herzegovina, they had tried to harmonize these efforts with the respect for the decisions of the Presidency of the Republic of Bosnia and Herzegovina, among other things, in terms of organization and functioning of the Territorial Defense. These measures have also reflected efforts relating to the protection of the population and territory. This paper examines the organization of units of the Territorial Defense of the Republic of Bosnia and Herzegovina in the Prijedor area, its structure and operation from the beginning of the armed conflict on the territory of the municipality to the annihilation of the last broken down groups on the ground.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, Territorial Defense, Prijedor, Republika Srpska, aggression, genocide.*

***

Rezultati višestranačkih izbora održanih u novembru 1990. za Skupštinu Opštine Prijedor bili su takvi (Stranka demokratske akcije – SDA je imala 30, Srpska demokratska stranka – SDS 26, Hrvatska demokratska zajednica – HDZ 2, grupacija lijevih stranaka 28, a ostale stranke 3 poslanika) da nisu nijednoj stranci niti grupaciji stranaka omogućavali političku dominaciju.[1] Kao pobjedničke stranke, SDA i SDS su u januaru 1991. postigle dogovor o podjeli čelnih funkcija. Polovinom februara postigle su dogovor i o većini drugih funkcija u općini. U skladu sa koalicijom na nivou Republike, dva funkcionerska mjesta su dodijeljena kandidatima HDZ-a. Do ljeta 1991. godine raspodjela funkcija i vlasti na teritoriji Prijedora, uz opterećenja i zastoje koje je stvarao opći razvoj političkih prilika u široj zajednici, ipak je realizovana bez velikih poteškoća i u skladu sa međustranačkim dogovorima. Problemi su počeli sa postavljanjem kandidata SDS-a na mjesto komandira stanice milicije u Prijedoru. Iako kandidat SDS-a nije dobio saglasnost Ministarstva unutrašnjih poslova zbog nedovoljne školske spreme, ovo je bio povod da SDS u Prijedoru blokira rad svih organa koje je mogla. U septembru 1991. godine, u vrijeme mobilizacije rezervista i jedinica Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine za rat u Hrvatskoj, SDS je nastalu krizu podigla na viši nivo izjavom

[1] Suad Arnautović, *Izbori u Bosni i Hercegovini '90: analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo, 1996, 120.

da je opstrukcija imenovanja njihovog kadra na spomenutu policijsku funkciju dio plana SDA koji je trebao omogućiti naoružavanje bošnjačkog stanovništva Kozarca. Nakon toga su kadrovi i poslanici SDS-a napustili Skupštinu i Izvršni odbor Opštine Prijedor.[2]

Ovi događaji koincidirali su s eskalacijom rata u Hrvatskoj, internacionalizacijom jugoslovenske krize i početkom rada Međunarodne konferencije o Jugoslaviji pod predsjedavanjem lorda Pitera Karingtona. Tokom septembra 1991. godine ova konferencija je objavila temeljne principe rješavanja krize, od kojih su u prvi plan istaknuti principi neprihvatljivosti upotrebe sile i neprihvatljivosti promjene granica upotrebom sile.[3]

Razvoj političkih odnosa u Jugoslaviji u periodu kulminacije opće političke i društvene krize u drugoj polovini osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. vijeka odveo je rukovodeći vrha JNA sa političke linije jugoslovenskog centralizma na putanju parabole Slobodana Miloševića o "Jugoslaviji koja je moguća", kao državi srpskog naroda. Jasna artikulacija ove političke transformacije rukovodećeg vrha JNA iz borbenih Jugoslovena u protagoniste "oslobađanja i borbe Srpskog naroda",[4] dogodila se u prvoj polovini 1991. godine, nakon što su iskopnjela nadanja u mogućnost rješavanja krize vojnim udarom. Do tada je odnos vojnog vrha prema Bosni i Hercegovini, kao i drugim jugoslovenskim republikama, i dijelovima Oružanih snaga SFRJ organizovanih na njihovim teritorijama, bio usmjeren isključivo na održanje jugoslovenske države, pri čemu je u krajnjoj liniji planirana i upotreba oružane sile.[5] Njihov odnos prema Bosni i Hercegovini u drugoj polovini 1991. godine, kako prema organima vlasti, elementima organizacije teritorijalne odbrane i milicije tako i prema različitim političkim faktorima unutar Republike, bio je isključivo u funkciji vođenja rata,

---

2 ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia) – online-baza sudskih dokumenata (dalje: ICTY); Donia Dr. Robert J, *Prijedor u Bosanskoj Krajini: istorijske činjenice (Dodatak izvještaju 'Bosanska Krajina u istoriji Bosne i Hercegovine')*, Izjava sudskog vještaka dostavljena Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju u skladu s pravilom 94*bis*, http://icr.icty.org, 5–6.

3 "Deklaracija doneta na otvaranju konferencije o Jugoslaviji", Hag, 7. 9. 1991; "Deklaracija o Jugoslaviji", Hag, 19. 9. 1991; *Zbornik dokumenata iz oblasti bezbednosti i odbrane Jugoslavije* (priredili: Slavoljub Šušić, Zlatoje Terzić, Nikola Petrović), Beograd, VIZ, 2002, 403. i 420.

4 ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Analiza aktivnosti po elementima borbene gotovosti u 1992. godini*, str. pov. broj: 1-20/1993, februar 1993.

5 O ovom odnosu i pripremama za pokušaj spašavanja države vojnim udarom i upotrebom oružane sile šire u: Mesud Šadinlija, *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986–1992*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013.

najprije u Sloveniji, zatim i u Hrvatskoj, uz paralelne aktivnosti na pripremi na red dolazećeg sukoba na tlu Bosne i Hercegovine.

Politika koja se oslanjala na argument posrbljene jugoslovenske oružane sile, jedinstvena srpska nacionalna politika u jugoslovenskim okvirima, čiji je dosljedan integralni dio bila politika SDS-a u Bosni i Hercegovini, držeći u svojim rukama komandu i kontrolu nad snagama JNA i drugim elementima oružanih snaga inkorporiranim u njen sistem rukovođenja i komandovanja, požurila je da ubrzanom primjenom imajuće sile stvori faktičko stanje na terenu na za nju najpovoljniji mogući način. Mjesec dana nakon napuštanja općinskih organa i skupštine u Prijedoru, kadrovi SDS-a su 15. oktobra 1991. napustili i Skupštinu SRBiH na poznatom zasjedanju na kojem su usvojeni dokumenti neophodni za ravnopravan tretman Bosne i Hercegovine sa ostalim republikama u okviru Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji.[6] Do januara 1992. godine u izvedbi bosanskohercegovačkog SDS-a primijenjen je cjelokupan repertoar i opseg mjera koje je prethodno isprobao hrvatski SDS, od deklaracije o položaju srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, preko formiranja Srpskog nacionalnog vijeća i paralelnih organa vlasti u općinama, formiranja unilateralnih teritorijalnih autonomija i paralelnog skupštinskog sistema za srpski narod, pa do paravojnog organizovanja, zloupotrebe političkog uticaja na postojeće elemente oružanih snaga i masovnog naoružavanja srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Paradržava Republika srpskog naroda Bosne i Hercegovine proglašena je 9. januara 1992. godine.[7]

Čelnici SDS-a, niti oni u stranačkoj centrali niti oni u Prijedoru, nisu se mogli pomiriti sa rezultatima popisa stanovništva održanog u martu 1991. godine[8] iako su ih u neku ruku najavili rezultati novembarskih parlamentarnih izbora održanih prethodne godine. Rezultati popisa su govorili da je etnička struktura 112.543 stanovnika Prijedora: 43,9% Muslimana (Bošnjaka), 42,3% Srba, 5,6% Hrvata, 5,7% Jugoslovena i 2,6% ostalih.[9]

Rezultati izbora onemogućavali su forsirano uvrštavanje Prijedora u asocijaciju općina sa srpskom etničkom većinom kakva je bila Zajednica opština

---

[6] Janko Velimirović i dr., *Hronologija 1990–1995*, Dokumentacioni centar Republike Srpske, Banja Luka, 2002, 49.

[7] M. Šadinlija, *Teritorijalna odbrana*, 179–224; Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje*, Knjiga I, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava – KULT/B, Sarajevo, 2004, 477–547.

[8] ICTY, Donia Dr. Robert J, *Prijedor u Bosanskoj Krajini*, 8.

[9] Jakov Gelo i dr., *Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995, 20.

Bosanske krajine, kasnije preimenovana u Autonomnu regiju Krajinu (ARK), putem legalne skupštinske odluke. S druge strane, zbog geostrateškog položaja Prijedora, komunikacijā koje vode preko teritorije ove općine, blizine područja Cazinske krajine te blizine i otvorenosti prema granici sa Hrvatskom, takva asocijacija na području Bosanske krajine teško je mogla opstati bez Prijedora u njoj. Rezultati popisa stanovništva obesnažili su etnički argument na kojem je bila zasnovana politika SDS-a kada je u pitanju Prijedor i delegitimirali svaki pokušaj ostvarivanja srpske političke dominacije i pridruživanja Prijedora zajednici krajiških općina. Takav scenario bio je, i teorijski i praktično, moguć samo putem političkog nasilja, koje nije moglo biti ostvareno bez primjene oružane sile. Ni takvo, aktom oružane agresije stvoreno, stanje i uspostavljena vlast nisu mogli biti naknadno legitimirani etničkim argumentom bez promjene etničke strukture stanovništva Prijedora, koja također nije mogla biti ostvarena bez upotrebe oružane sile, masovnih zločina nad stanovništvom, bez ubistava, mučenja i ponižavanja žrtava u koncentracionim logorima, bez protjerivanja i etničkog čišćenja.[10]

Rukovodstvo prijedorskog SDS-a se stavilo na čelo realizacije projekta Srpske opštine Prijedor, koji je uključivao sve navedene pretpostavke: nasilnu uspostavu srpske opštine i nasilno stvaranje etničkih pretpostavki za njeno trajno održanje. Činilo je to planski i sistematizovano, kroz niz mjera predviđenih za sve sredine i teritorije na koje je polagalo pravo rukovodstvo SDS-a Bosne i Hercegovine. Ove mjere definisane su strogo povjerljivim dokumentom namijenjenim svim opštinskim odborima SDS-a.[11] Početak faze uspostave srpske opštine Prijedor svakako je osnivanje Skupštine srpskog naroda u Prijedoru 7. januara 1992. godine. Njeno okončanje nasilnim preuzimanjem vlasti u Prijedoru 30. aprila označilo je početak faze nasilnog stvaranja pretpostavki njene trajnosti.[12]

Na većem dijelu Bosanske krajine, na teritorijama općina: Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Srbac, Prijedor, Banja Luka, Laktaši, Prnjavor, Čelinac, Kotor-Varoš, Skender-Vakuf, Sanski Most, Ključ, Mrkonjić-Grad, Jajce i Šipovo (ukupna površina 3.740 km^2, 757.661 stanovnik, nacionalne strukture: 55,4% Srba, 10,8% Hrvata, 25,4% Bošnjaka i 8,4% ostalih)[13] djelovao je 5. korpus JNA sa sjedištem u Banjoj Luci. Početkom februara 1992. ovaj korpus imao je sljedeći

[10] Sud Bosne i Hercegovine, *Presuda u predmetu Broj: X-KR/06/200 protiv Željka Mejakića i ostalih*, 30. 05. 2008. godine, 2.

[11] ICTY, Glavni odbor SDS BiH, *Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima*, Sarajevo, 19. decembra 1991. godine.

[12] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 190.

[13] ICTY, Komanda 5. korpusa, *Informacija o opštim karakteristikama zone 5. korpusa.*

sastav: Komanda korpusa sa pristapskim jedinicama, 10. partizanska divizija sa dvije partizanske brigade (6. i 11), 30. partizanska divizija sa tri partizanske brigade (1, 13. i 19), 329. oklopna brigada, 16. i 343. motorizovana brigada (mtbr), 122. laka pješadijska brigada, 5. mješoviti artiljerijski puk, 5. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk, 5. laki artiljerijski puk protivvazdušne odbrane i 293. inžinjerijski puk.[14] Krajem marta ove snage JNA, zajedno sa dvije mobilisane brigade TO iz sastava Okružnog štaba TO Banja Luka, brojale su 26.954 vojnika i oficira.[15] U 5. korpus JNA krajem februara 1992. bile su inkorporirane jedinice Teritorijalne odbrane SRBiH sa prostora Bosanske Krajine: 2. brigada TO, 5. kozarska brigada TO, Odred TO (OdTO) Prnjavor, OdTO Laktaši, OdTO Bosanska Gradiška, OdTO Bosanska Dubica, OdTO Banija (sastavljen od boraca iz Bosanske Dubice i Kostajnice), Bataljon TO Okučani. U sastavu 5. korpusa JNA borio se i Dobrovoljački bataljon, uglavnom popunjen ljudstvom sa teritorije Apatina u Republici Srbiji. Krajem marta bataljon je imao 277 dobrovoljaca.[16]

Mobilizaciji jedinica Opštinskog štaba TO (OpŠTO) Prijedor u septembru 1991. zbog rata u Hrvatskoj, mada provođenoj po samovlasnoj odluci vojnog vrha i protivno odlukama nadležnih organa Bosne i Hercegovine, ipak se odazvao znatan broj građana različite nacionalnosti. Rade Javorić, komandant OpŠTO Prijedor, 24. septembra je obavijestio odbor prijedorskog SDS-a da je mobilizacija uspjela i da je nacionalni sastav mobilisanih: 652 Srba, 87 Hrvata, 505 Muslimana i 20 ostalih. Odziv je bio dobar u jedinicama 5. kozarske brigade TO, a u Odredu OpŠTO Prijedor, koji je također mobilisan, odazvalo se nešto manje Hrvata i Muslimana.[17]

OpŠTO Prijedor je u jesen 1991. godine, nakon svih provedenih faza reorganizacije i smanjenja po planu "Jedinstvo", mobilisao komandu i dva bataljona 5. kozarske brigade, jedan odred TO, pozadinsku bazu, zaštitno-štabnu četu i protiv-diverzantski vod.[18] Nakon prvog boravka na hrvatskom ratištu, 5. kozarska

[14] ICTY, Komanda 5. korpusa, *Pregled sastava jedinica po pripadnostima u sistemu RiK-a*, op. str. pov. broj: 78-4, 03. 02. 1992.

[15] ICTY, Komanda 5. korpusa, *Ažuriranje odgovarajućih podataka, izvještaj*, op. str. pov. broj: 308-3, 30. 03. 1992.

[16] ICTY, Komanda 5. korpusa, *Pregled sastava jedinica po pripadnostima u sistemu RiK-a*, op. str. pov. broj: 78-4, 03. 02. 1992; Komanda 5. korpusa, *Ažuriranje odgovarajućih podataka, izvještaj*, op. str. pov. broj: 308-3, 30. 03. 1992.

[17] ICTY, Donia Dr. Robert J, *Prijedor u Bosanskoj Krajini*, 14–15.

[18] Plan "Jedinstvo" kojem je vojni vrh SFRJ pristupio u drugoj polovini osamdesetih godina 20. vijeka predviđao je izmjene u organizacijskoj strukturi i sistemu rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama, s krajnjim ciljem da stvori povoljan odnos snaga JNA u odnosu na teritori-

brigada je ponovo mobilisana početkom novembra 1991. i tada je stvorena dominantno srpska nacionalna struktura brigade i drugih mobilisanih jedinica.[19] Na teritoriji Prijedora bila je stacionirana 343. motorizovana brigada JNA. Sredinom februara i OpŠTO Prijedor je premješten u Kasarnu "Žarko Zgonjanin" radi neposredne i potpune kontrole njegovog rada od strane Komande 343. mtbr, čiji je komandant bio i komandant prijedorskog garnizona.[20]

Nabrojane jedinice u sastavu OpŠTO Prijedor bile su regularne jedinice TO SRBiH, koje su prestale izvršavati odluke legalnih državnih organa Bosne i Hercegovine i u kojima su korespondentne komande JNA (komande 5. korpusa i 343. mtbr) ostvarivale neposredno rukovođenje i komandovanje i stavljale ih u funkciju izvršenja vlastitih ratnih ciljeva. To je ubrzo, kako je prethodno već rečeno, u jedinicama stvorilo srpsku etničku dominaciju. Ovakav ishod u pogledu korištenja jedinica TO stvoren je u drugoj polovini 1991. u svim bosansko-hercegovačkim općinama u kojima je apsolutnu vlast ili odlučujući uticaj u vlasti imala SDS, ili je, kao u primjeru Prijedora, to bila posljedica specifičnih prilika u općini i neposrednom okruženju. U općinama u kojima nije bilo političke dominacije SDS-a, i u kojima nije bilo moguće u funkciju srpskih ratnih ciljeva staviti postojeću strukturu TO, ova stranka je u okviru paralelnog paradržavnog sistema stvarala i paralelne strukture Srpske TO. Bez obzira na činjenicu da su snage OpŠTO Prijedor stavljene u funkciju ostvarenja ratnih ciljeva JNA, ipak je i na području Prijedora bila formirana nelegalna paralelna srpska TO.[21]

jalne odbrane republika i pokrajina, i potpuno ih potčini komandama JNA. O planu "Jedinstvo" u: Davor Marijan: "'Jedinstvo' – Posljednji ustroj JNA", Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira, Zagreb, 2003, Vol. VI, No. 11–12, 11–47. Tokođe o detaljima plana i fazama njegovog provođenja u Bosni i Hercegovini u M. Šadinlija, *Teritorijalna odbrana*.

19 ICTY, Donia Dr. Robert J, *Prijedor u Bosanskoj Krajini*, 15.

20 ICTY, Komanda 5. korpusa, *Premeštanje ŠTO Prijedor, naređenje*, op. pov. broj: 3-3, 17. 02. 1992.

21 Ista je postojala i funkcionisala i nakon nasilnog osvajanja vlasti u općini 30. aprila i nakon potpunog ovladavanja svim organima vlasti, pa i Opštinskim štabom TO, od strane srpskih snaga. Tek 15. maja Savjet za narodnu odbranu Srpske opštine Prijedor je usvojio zaključke da treba pristupiti transformaciji "jednog i drugog štaba teritorijalne odbrane i formirati jedinstvenu komandu koja će preuzeti brigu oko rukovođenja i komandovanja nad svim jedinicama koje su formirane na području Opštine". Na osnovu ove odluke, komandant 343. motorizovane brigade 17. maja je naredio da se komandant štaba Teritorijalne odbrane i starješine svih drugih jedinica TO, dobrovoljačkih i drugih jedinica, uključujući "naoružani srpski narod", stave pod jedinstvenu komandu regije. Krizni štab Opštine Prijedor je 29. maja donio odluku o prestanku potrebe za postojanjem Srpske TO i odluku o razrješenju njenog komandanta. ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 32; Opština Prijedor, *Potvrđivanje odluka iz nadležnosti Skupštine opštine koje je donio Krizni štab*, broj: 01-023-436/92-3, 24. 07. 1992.

To je takođe bio izraz određenih specifičnosti političkih prilika i pozicije prijedorske općine. Komandant Srpske TO općine Prijedor bio je rezervni major Slobodan Kuruzović.[22]

Naoružavanje Srpske TO na području Prijedora teklo je paralelno sa naoružavanjem dobrovoljačkih struktura formiranih pod okriljem JNA, u istoj organizaciji i iz istih izvora. Iz kasarne Kozara u Banjoj Luci polovinom novembra 1991. izuzeto je 1.700 cijevi pješadijskog naoružanja, određen broj ručnih bacača i minobacača, kao i pištolja "Škorpion" i TT sa pripadajućom municijom. Naoružanje i municija dovezeni su tokom noći kamionima do osnovne škole u selu Jutrogošta. Sutradan je bila izvršena raspodjela naoružanja i municije po štabovima SDS-a, razvoženje i podjela po srpskim selima. Bila je to treća ili četvrta pošiljka naoružanja za strukture SDS-a u Prijedoru, pa je bilo i mahinacija i višestruke dodjele naoružanja.[23]

Broj i struktura ljudi raspoređenih i naoružanih u Srpskoj TO Prijedor krajem maja 1992. godine, kada su ove snage većim dijelom objedinjene pod jedinstvenu komandu Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine, indirektno je određen zamislima i mjerama koje su u upravljanju krizom imali i provodili vojni vrh JNA i srpsko političko rukovodstvo u Beogradu. Tokom septembra 1991. prioritet je dat mobilizaciji ljudstva za potrebe vođenja rata u Hrvatskoj. Jedinice angažovane u Hrvatskoj nisu demobilisane nakon potpisivanja Sarajevskog primirja u prvim danima 1992. godine, već su ostale u svojim zonama, a sa zaoštravanjem krize postepeno su počele da prebacuju dijelove svojih snaga u Bosnu i Hercegovinu i zauzimaju početne položaje za očekivane oružane sukobe u njoj.[24] To je zahtijevalo raspoređivanje znatnog broja vojnih obveznika mlađih godišta u njihov sastav. Krajem februara i početkom marta, u vrijeme održavanja referenduma za nezavisnost Bosne i Hercegovine, proglašenja ustava srpske paradržave i pokušaja proglašenja krajiške države u Banjoj Luci, učestali su incidenti, blokade i barikade koje su postavljali aktivista SDS-a na području Sarajeva i u drugim mjestima u Bosni i Hercegovini.[25] Na ovim barikadama bilo

[22] ICTY, Transkript kasete "Radio Prijedor, kazeta 1, strana A", *Izjava Slobodana Kuruzovića.*

[23] Izuzimanje ovog naoružanja za potrebe srpske TO odobrio je komandant 5. korpusa JNA general Uzelac. Ispred SDS-a ovu aktivnost su vodili Brane Vasilić, Slobodan Kuruzović i Draško Vujić. Posredovao je pukovnik Vladimir Arsić. ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa – Organ bezbednosti, *Razgovor sa Ratkom Macurom obavljen 01.08.1992.*

[24] ICTY, Komanda 5. korpusa, *Pismo borcima Banjalučkog korpusa*, op. pov. broj: 321-1, 03. 04. 1992; Brown Ewan, *Vojna situacija u Bosanskoj Krajini – 1992. Analiza situacije*, http://icr.icty.org, 62.

[25] Dragan Radišić, *Hronologija događaja na prostoru prethodne Jugoslavije 1990–1995*, Glas srpski – Centar za geostrateška istraživanja Univerziteta, Banja Luka, 2002, 186–189.

je primijećeno prisustvo velikog broja do zuba naoružanih ljudi. Na sastanku srpskog bloka u Predsjedništvu SFRJ sa političkim rukovodstvom Srba iz Bosne i Hercegovine, kojem je prisustvovao i vršilac dužnosti saveznog sekretara za narodnu odbranu general Blagoje Adžić, bosanskim Srbima dato je uputstvo da se privremeno uzdrže od blokada komunikacija kao oblika kontrole teritorije i prisustva paravojske na njima. Umjesto njih, skrenuta im je pažnja na činjenicu da mogu mobilisati, uniformisati i naoružati potreban broj ljudi u rezervni sastav milicije i upotrijebiti ih za kontrolu teritorije.[26] Neka vrsta modifikovane primjene ove instrukcije ogleda se u drastičnom povećanju broja rezervne milicije srpskog MUP-a uoči nasilnog preuzimanja vlasti u Prijedoru, kada je mobilisano 10 stanica ove milicije sa 1.587 pripadnika.[27] Ove milicijske snage mobilisane su iz onog dijela obveznika koji nisu već bili obuhvaćeni mobilizacijom u jedinice JNA i u jedinice OpŠTO Prijedor. To je usmjerilo procese i determiniralo broj ljudi angažovanih u srpskoj TO u maju 1992. na procjenu broja do 2.000 ljudi,[28] u dobroj mjeri starijih godišta, od kojih dio po zakonu i nije imao vojnu obavezu.[29]

Snage 1. krajiškog korpusa krajem maja narasle su na ukupno 39.000 vojnika. U isto vrijeme mobilisane i raspoložive srpske snage na području Prijedora brojale su oko 12.000 ljudi u redovima srpske vojske i TO, te 1.587 pripadnika srpske milicije u SJB Prijedor.[30] Brojnost ovih snaga na teritoriji Prijedora bila je nešto umanjena angažovanjem dijelova vojnih jedinica van teritorije općine. Ove snage bile su u potpunosti naoružane pješadijskim naoružanjem, najvećim dijelom savremenim, po formacijama JNA, i djelomično, u segmentu prostornih jedinica TO i Srpske TO, pješadijskim naoružanjem starijih tipova i modela iz posjeda TO SRBiH. Evidentnu i višestruku vojnu nadmoć ovih snaga upotpunjavalo je teško naoružanje, mitraljezi, minobacači, artiljerijska i raketna oruđa, tenkovi, samohodna oruđa i razne vrste oklopnih vozila.[31] Uz sve nabrojano, kao

[26] ICTY, Predsedništvo SFRJ, *Stenografske beleške sa sastanka Predsedništva SFRJ sa predstavnicima Srpske Republike BiH održanog 2. marta 1992. godine.*

[27] ICTY, SJB Prijedor, *Depeša*, broj: 11-12-1873, 30. 04. 1992.

[28] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 33.

[29] ICTY, Panić (Ostoje) Dragomir, *Arsiću Vladimiru, pukovniku*, broj: 716/19, 26. 08. 1992; Panić (Ostoje) Dragomir, *Komandi vojnog korpusa, generalu (Talić Momir)*, 14. 09. 1992.

[30] ICTY, MO – Odsjek Prijedor, *Informacija o izvršenoj mobilizaciji i stanju popune struktura odbrane u opštini Prijedor*, str. pov. broj: 03/1-80-10, 01. 11. 1993.

[31] Kao ilustraciju navodimo količine nekih od ovih sredstava kojima su bile opremljene 343. motorizovana i 5. kozarska brigada: 33 tenka T-55, 17 haubica 105 mm, 12 topova T-12 100 mm, 6 topova ZIS 76 mm, 16 MB 120 mm, 12 MB 82 mm, 13 MB 60 mm, 24 BST 82 mm, 20 PAT 20/3 mm, 4 PAT 20/1 mm, 304 puškomitraljeza i mitraljeza. ICTY, Komanda 43. mtbr,

podrška je djelovalo jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo, nakon maja 1992. djelimično transformisano u vazduhoplovstvo VSrRBiH.

Teritorijalna odbrana SR Bosne i Hercegovine na području Prijedora bila je pod komandom Opštinskog štaba TO Prijedor, koji je bio potčinjen Okružnom štabu TO Banja Luka, na čijem čelu je bio pukovnik JNA Petar Spasojević. Zona odgovornosti OkŠTO Banja Luka gotovo se u potpunosti podudarala sa zonom 5. korpusa, s tom razlikom da je bila šira za teritoriju Bosanskog Novog.[32]

Predstavnici općinskih vlasti Prijedora iz redova SDA i rukovodioci prijedorskog SDA su se nakon prve mobilizacijske krize iz septembra 1991. pasivizirali u pogledu procesa mobilizacije i upotrebe općinske TO. Pogotovo nakon što je druga mobilizacijska kriza u novembru 1991. riješena na način da je, prešutnom političkom saglasnošću, praktično uveden princip dobrovoljnosti, po kojem su oni obveznici koji nisu željeli ići na hrvatsko ratište samo trebali da razduže vojnu opremu i u tom slučaju nisu trpjeli nikakvu sankciju.[33] To je pasiviziralo odnos SDA prema TO, ali i potvrdilo gotovo potpuno srpsku mononacionalnost mobilisanih jedinica.[34] Početkom 1992. godine situacija je u tom pogledu donekle izmijenjena. Na poticaj obrazložen ubacivanjem diverzantske grupe sa teritorije Hrvatske na području između Bosanske Dubice i Prijedora komandant 343. mtbr pukovnik Arsić u januaru je civilnim vlastima Prijedora predložio mobilizaciju i podjelu naoružanja prostornoj strukturi TO – njenim jedinicama u mjesnim zajednicama, radi kontrole i zaštite teritorije od dejstava diverzantsko-terorističkih grupa.[35] Vođeni su intenzivni razgovori o toj temu, u kojima su, uz Arsića, učestvovali načelnik Općine Prijedor Muhamed Čehajić, predsjednici općinskih odbora vladajućih stranaka, SDA Mirza Mujadžić i SDS-a Simo Mišković, te čelni ljudi sekretarijata za narodnu odbranu, SJB Prijedor i OpŠTO

Odgovor na teleks broj 18/4–79, str. pov. broj: 134/92, 18. 09. 1992; Komanda 1. krajiškog korpusa, *Pregled TMS*, septembar 1992.

32 M. Šadinlija, *Teritorijalna odbrana*, 164.

33 "Paravojne formacije pod kontrolu Oružanih snaga", *Kozarski vjesnik*, Prijedor, 15. novembar 1991, 3.

34 ICTY, Donia Dr. Robert J, *Prijedor u Bosanskoj Krajini*, 15.

35 Motiv za podjelu naoružanja prostornim jedinicama TO navodimo prema izjavi učesnika spomenutih razgovora Mirze Mujadžića; ICTY, "Mirza Mujadžić: izdajnik ili heroj?", (autor intervjua Refik Hadžić), Novo Ogledalo, Sarajevo, maj 1999, 45. Motiv koje su imale komande JNA bile su i diverzije i napadi očekivani u vrijeme najavljenog referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine i demonstracija opozicije u Beogradu na godišnjicu protesta koji su na ulice Beograda izveli tenkove JNA i umalo koštali vlasti Slobodana Miloševića. Ovo je istaknuto kao zadatak na brifingu kod komandanta 2. VO 21. februara 1992; ICTY, *Dnevnik Ratka Mladića 14.02.1992.–25.05.1992*, 46.

Prijedor. Rezultat razgovora bila je odluka da se u mjesnim zajednicama podijeli naoružanje prostornih jedinica i da se dodatno mobiliše rezervni sastav milicije. Na ovaj način je vojnim naoružanjem naoružano (puškama M-48 i automatskim naoružanjem starijih tipova i modela, uglavnom ruskim "dobošarima"), između ostalih, i oko 1.200 Bošnjaka na području općine Prijedor. Prijedorska organizacija SDA počela je računati sa tim jedinicama kao jezgrom potencijalne odbrane, ako ona bude potrebna.[36]

Tokom brzog zaoštravanja političke krize u Bosni i Hercegovini u februaru, martu i aprilu prijedorsko rukovodstvo SDA je ustanovilo da je većina sastava TO koji je primio naoružanje bilo pažljivo odabrano od strane vojnih organa JNA i da se na njih nije moglo osloniti u organizaciji odbrane od te iste vojske.[37] Izuzetak od ovakve ocjene predstavljalo je donekle područje Kozarca, koji se organizirao nešto bolje u odnosu na ostale dijelove općine i u aprilu oformio svoju komandu TO (to je po formacijama TO SRBiH bio rang rejonskog štaba jer je trebao imati nadležnost nad snagama TO u pet mjesnih zajednica: Kozarac, Kozaruša, Kamičani, Kevljani i Trnopolje). Krajem marta ili početkom aprila Mujadžiću se javio major Mirsad Selimbegović, koji je napustio redove JNA. Upućen je u Kozarac, kao najjače bošnjačko uporište, da preuzme vojnu koordinaciju na području cijelog Prijedora. Pred sam početak sukoba komandu i koordinaciju za područje Kozarca preuzeo je Sead Čirkin, također bivši aktivni oficir JNA sa činom poručnika, koji je trebao biti i Selimbegovićev zamjenik za područje Prijedora.[38] Razvojem događaja pokazalo se da je dio Čirkinovih dužnosti vezanih za ostatak prijedorske općine ostao bez stvarnog sadržaja, kao uostalom i Selimbegovićevih.[39]

---

[36] ICTY, "Mirza Mujadžić: izdajnik ili heroj", 45. Naravno, na ovaj način je jednim dijelom bilo legalizovano i naoružavanje srpskih naselja u općini Prijedor, ali ta činjenica nije odlučujuća za ocjenu karaktera cijele aktivnosti s obzirom na to da je naoružavanje tog stanovništva, kako smo prethodno naveli, već bilo izvršeno po više osnova.

[37] Komanda 1. KK rezimirajući borbenu gotovost u 1992. godini ističe da su u saradnji sa SNB i CSB Banja Luka uspješno izvedene aktivnosti oko identifikovanja nosilaca i presijecanja aktivnosti ilegalnog vojnog organizovanja muslimanskog i hrvatskog faktora u zoni korpusa, "na kojem planu nismo doživeli veća iznenadjenja". Istovremeno se ističe da je odjeljenje bezbjednosti organizovalo i proradilo, u saradnji sa drugim faktorima, specijalna dejstva prema neprijatelju, "od psihološko-propagandnog djelovanja do izvodjenja diverzantskih aktivnosti". ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Analiza aktivnosti po elementima borbene gotovosti u 1992. godini*, str. pov. broj: 1–20/1993, februar 1993.

[38] ICTY, "Mirza Mujadžić: izdajnik ili heroj", 45. i 47.

[39] U sudbonosnim događajima o kojima će biti riječi u nastavku teksta nije bilo koordinacije i uvezanosti snaga TO iz Kozarca i jedinica i naoružanih grupa sa drugih područja na kojima ih je bilo. Nusret Sivac, *Kolika je u Prijedoru čaršija: zapisi za nezaborav*, Bonik, Sarajevo, 1995, 129.

Teškoće vezane za planiranje upotrebe TO opredijelile su prijedorsku SDA da počne pripremati i izvjesne snage pod firmom Patriotske lige naroda Bosne i Hercegovine, kao oblika tajnog paralelnog vojnog organizovanja.[40] Po iskazu Mirze Mujadžića, u tom pravcu nije bilo velikih rezultata i prijedorska PL se svela uglavnom na grupu vezanu za Slavka Ećimovića u naselju Hambarine. Ova grupa je prvobitno podržana od prijedorskog HDZ-a, ali je imala i političku i materijalnu podršku SDA i ljudi iz Prijedora bliskih SDA. Do početka rata grupa oko Ećimovića narasla je na 50-ak ljudi.[41]

Rukovodstvo SDS-a u Prijedoru nije vodilo samovlasnu politiku. Njena generalna linija i postavljeni ciljevi definisani su od strane stranačkog rukovodstva i usaglašeni sa planovima i ciljevima srpske nacionalne politike na širem prostoru. Doprinos lokalnog rukovodstva SDS-a ogledao se u odlučnosti i bezobzirnosti s kojom je zadata politika provođena.

Ni politika prijedorske SDA nije mnogo odstupala od generalne linije stranačkog rukovodstva u Sarajevu. Uočljiva karakteristika te politike bila je maksimalno izbjegavanje sukoba, očuvanje važećeg pravnog poretka i izabrane vlasti, te čekanje na rješenje spornih pitanja na nivou republičkih rukovodstava. Takva karakteristika politike SDA ostat će uočljiva i nakon nasilnog preuzimanja vlasti u Prijedoru, sve dok je ova struktura vodila politiku i dok primijenjena sila od strane JNA i srpskih oružanih formacija nije poprimila takve razmjere da je bilo kakva politička aktivnost izgubila smisao.[42]

Bezobzirnost i odlučnost u realizaciji zadataka, ispoljena od čelnika prijedorske SDS-a, koja je značila svjesno nezakonito postupanje i činjenje masovnog nasilja, terora i zločina nad nesrpskim stanovništvom Prijedora, poticala je iz svijesti o podršci: moralnoj, političkoj i materijalnoj, na koju je ovo lokalno srpsko rukovodstvo moglo računati od strane svih instanci rukovođanja i komandovanja JNA. Iz vojnog vrha su u javni prostor odašiljane jasne političke poruke. Kroz kontakte

[40] Patriotska liga je predstavljala jednu od formi paralelnog tajnog vojnog organizovanja pod okriljem SDA u periodu u kojem, zbog izrazitog pritiska struktura JNA i političkih odnosa unutar Bosne i Hercegovine, nije bilo moguće pripremu odbrane Bosne i Hercegovine sprovoditi u dovoljnoj mjeri u okvirima postojećih institucija. U tom smislu PL je predstavljala najambiciozniju i najznačajniju formu. Šire u: M. Šadinlija, *Teritorijalna odbrana*, 230.

[41] ICTY, "Mirza Mujadžić: izdajnik ili heroj", 45–46.

[42] Nakon nasilnog preuzimanja vlasti od strane SDS-a 30. 04. 1992. u programu radio Prijedora su emitovana i saopćenja vodećih ličnosti SDA, među kojima su bili Dedo Crnalić, dr. Eso Sadiković i profesor Muhamed Čehajić, inače legalno izabrani načelnik Opštine Prijedor, koji su pozivali na umjerenost i obećavali da predstoji odluka na višem nivou. ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 29.

čelnih ljudi JNA sa političkim vrhom SDS-a BiH i sa potčinjenim komandantima na operativno-strategijskom nivou komandovanja davane su neposredne i nedvosmislene instrukcije. Na dan kada su jedinice JNA i srpske snage pod njenom komandom silom svog oružja preuzele vlast u Prijedoru, u Banjoj Luci je sastanak sa komandantima krajiških korpusa JNA, generalima Mladićem, Nikovićem i Talićem, održao v.d. saveznog sekretara za narodnu odbranu general Blagoje Adžić.[43] Da je ono što se prethodne večeri dogodilo u Prijedoru potpuno u skladu sa strateškim opredjeljenjima JNA i generalnom srpskom političkom linijom u razrješenju jugoslovenske krize, vidi se iz zadataka koje je Adžić dao svojim potčinjenim za postupanje u Bosni i Hercegovini, među kojima su bili i ovi – da se jedinice JNA izvuku na prostor srpskog naroda i 100% popune borcima Srbima; da se maksimalno mobiliše i vojnički organizuje sastav Srpske TO; da se granice srpskih oblasti na teritoriji BiH omeđe i utvrde.[44]

Na srednjem, operativno-strategijskom nivou rukovođenja i komandovanja, starješine JNA su imale neposredan kontakt sa čelnicima SDS-a i direktno su prenosile takve stavove i naređenja svojih pretpostavljenih.[45] U javni prostor ovi generali su za šire srpske mase odašiljali jednako jasne i nedvosmislene poruke. Komandant 5. korpusa general Momir Talić je početkom aprila u pismu borcima 5. korpusa uvjeravao i borce i srpski narod da su njegove jedinice "zaposele položaje od Skender Vakufa preko Vlašića – Maslovara – Motajice – Mrkonjić Grada, Jajca, Sanskog Mosta do Kupresa. Ovakvim razmeštajem snaga naš korpus je zatvorio sve ulaze u Bosansku Krajinu".[46] Nakon spomenutog brifinga Adžiću 30. aprila, izjavio je u intervjuu "Glasu" da će "korpus ostati na svojoj teritoriji".[47] Špiro Nković, komandant Bihaćkog korpusa, bio je još nedvosmisleniji u vrednovanju političkih ciljeva i određivanju pozicija jugoslovenske vojne sile prema političkim odnosima u Bosni i Hercegovini, pa je nakon sastanka sa Adžićem novinarima "Radija Banje Luke" i "Glasa" izjavio da: "(...) ako treba tražiti razlog za razdvajanje Bosne, to je politika ovog sadašnjeg krnjeg rukovodstva. Jer sve

[43] D. Radišić, *Hronologija događaja*, 205. (Izvor: *Glas* od 03.05.1992).

[44] ICTY, *Dnevnik Ratka Mladića 14.02.1992.–25.05.1992*, 221.

[45] General-major Talić je bio član Kriznog štaba ARK, izvještavao je Skupštinu Autonomne Regije Krajine o vojnoj situaciji, slao svoje štapske oficire na sastanke ARK, pomagao osoblju ARK u izvođenju zadataka i preko ARK tražio pomoć u određenim vojnim i drugim pitanjima. Odluke ili diskusije na sastancima Kriznog štaba ARK i drugim regionalnim organima utjecale su ili su se odnosile na tok vojnih operacija; Brown Ewan, *Vojna situacija u Bosanskoj Krajini*, 7.

[46] ICTY, Komanda 5. korpusa, *Pismo borcima Banjalučkog korpusa*, op. pov. broj: 321-1, 03. 04. 1992.

[47] D. Radišić, *Hronologija događaja*, 204. (Izvor: *Glas* od 01. i 02. 05. 1992).

što dolazi iz Sarajeva je loše, glupo, idiotski, to je put koji ne nudi ništa dobro narodima u BiH."[48] Par dana kasnije, 2. maja, u centru Šipova se masi od 3.000 građana obratio pukovnik Stanko Letić, komandant 11. operativne grupe JNA[49] i tom prilikom rekao: "Ovo je proces stvaranja srpske države i srpske vojske!"[50]

Na taktičkom nivou rukovođenja i komandovanja u JNA, odnosno na nivou općine Prijedor, konsultacije, pomoć, podrška i vođenje u ostvarivanju prevratničke politike bile su svakodnevne. U odlučujućem trenutku za samo nasilno preuzimanje vlasti, na sastanku održanom u prijedorskoj kasarni 29. aprila, na iskazanu kolebljivost i neuvjerenost općinskog rukovodstva SDS u pogledu vlastite spremnosti i pogodnosti trenutka za preuzimanje vlasti, odlučujuću podršku, poticaj i uvjeravanja pružio je komandant 343. motorizovane brigade JNA pukovnik Vladimir Arsić.[51] Osim moralne podrške i poticaja, snage JNA pod komandom pukovnika Arsića uzele su i sasvim konkretno učešće u preuzimanju vlasti u Prijedoru primjenom oružane sile kojom su raspolagale.[52]

Pouzdanje u predstojeću "odluku na višem nivou", koje su ispoljili čelnici prijedorskog SDA, vjerovatno je dijelom proisticalo iz toka i sadržaja pregovora političkih lidera Bosne i Hercegovine o ustavnom uređenju zemlje, koji su se odvijali pod pokroviteljstvom Evropske zajednice i predsjedavanjem portugalskog diplomate Žoze Kutiljera. Sadržaj prvih nacrta teritorijalne organizacije Bosne i Hercegovine po tom planu predviđao je da Prijedor, shodno etničkoj strukturi stanovništva, pripadne bošnjačkoj teritorijalnoj jedinici.[53] Osim ovog pouzdanja u procese koji su tekli unutar političkog vrha zemlje i u čiji je pozitivan ishod nadu budilo međunarodno pokroviteljstvo, drugih instrumenata za djelovanje u uslovima povećanog pritiska i krize legalni organi vlasti u Prijedoru skoro da i nisu imali. Podjele unutar MUP-a, iz kojeg su se početkom aprila izdvojili srpski kadrovi, i malodušnost najodgovornijih bošnjačkih kadrova nisu davali osnova za jači oslonac na miliciju.[54] Unutar strukture TO postojale su odluke Predsjedništva RBiH donesene nakon priznavanja državne samostalnosti Bosne i Hercegovine

[48] D. Radišić, *Hronologija događaja*, 209. (Izvor: *Glas* od 06. 05. 1992).

[49] Komandu nad ovom operativnom grupom JNA, formiranom za operacije na prostoru općina Kupres, Livno, Glamoč i Bosansko Grahovo, Letić je preuzeo 7. aprila; ICTY, *Dnevnik Ratka Mladića 14.02.1992.–25.05.1992*, 167.

[50] D. Radišić, *Hronologija događaja*, 206–207. (Izvor: *Glas* od 04. 05. 1992).

[51] ICTY, Transkript kasete "Radio Prijedor, kazeta 1, strana A", *Izjava Sime Miškovića*.

[52] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 17.

[53] Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991.–1996.)*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997, 99.

[54] ICTY, "Mirza Mujadžić: izdajnik ili heroj", 46.

od strane zemalja Evropske zajednice i SAD, kojima je uspostavljen novi Štab TO RBiH i postavljeni njegovi čelni ljudi, propisane nove oznake i dat rok do kojeg su se svi naoružani sastavi na teritoriji Bosne i Hercegovine, osim MUP-a i JNA, imali staviti pod komandu ovog štaba,[55] ali to legalnim prijedorskim vlastima nije, osim jasnoće pravnog okvira unutar kojeg su mogli djelovati, ni u čemu olakšavalo samo djelovanje. Sve štabove i jedinice TO RBiH koji su djelovali u skladu sa zakonom i na osnovu spomenutih odluka legitimnih državnih organa Bosne i Hercegovine komande JNA smatrale su "izdajničkim". Komandant 5. korpusa je naredio komandantu OkŠTO Banja Luka, pukovniku Petru Spasojeviću, da kontaktira sa potčinjenim štabovima i utvrdi na čijoj su strani. Naređeno je da se izvrši rasformiranje štabova koji se nisu stavili na stranu JNA.[56] Legalni organi vlasti Prijedora i bošnjačka politička struktura, okupljena većim dijelom oko SDA Prijedor, mogli su se još uvijek pouzdati samo u male snage prostornih jedinica TO, i to ne na cijelom području općine, te pokušati formirati nove štabove TO na području pojedinih mjesnih zajednica i za područje cijelog Prijedora, koji će poštovati odluke državnih organa, a da pri tome izbjegnu sukob sa srpskim snagama ešaloniranim u uspostavljeni borbeni poredak JNA na području Prijedora. To je bio teško ostvariv zadatak u konkretnim uslovima. Stoga su se u kritičnom momentu opredijelili za "gandijevski" otpor nadmoćnoj sili.[57]

Iste činjenice, vezane za pregovore na osnovi Kutiljerovog plana, koje su općinskim vlastima u Prijedoru služile kao izvor nade, bile su za kadrove i aktiviste SDS u Prijedoru izvor frustracije i motiv i argument za nasilnu akciju. U jednom dokumentu SJB Prijedor navodi se izričito da se sa pripremama za nasilno preuzimanje vlasti otpočelo "u vrijeme crtanja etničkih mapa po kojima je Prijedor trebao da pripadne Cazinskoj krajini".[58]

---

[55] M. Šadinlija, *Teritorijalna odbrana*, 237–238.

[56] ICTY, Komanda 5. korpusa, *Informacija o događajima u SRBiH, 2.VO i 5.K*, op. str. pov. broj: 358-2, 14. 04. 1992.

[57] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, Tužilac protiv Milomira Stakića, 31. juli 2003, 18. Na talasima "Radija Prijedor" 30. aprila emitovano je saopćenje legalnog predsjednika Skupštine općine Prijedor profesora Muhameda Čehajića: "Poštovane građanke i građani općine Prijedor, muslimanske, hrvatske i ostalih nesrpskih nacionalnosti koji živite na ovim prostorima. Jutros je SDS uz pomoć vojske i ostalih naoružanih formacija, preuzela vlast u našoj opštini. Budite mirni i dostojanstveni – mada će u narednim vremenima to biti veoma teško. Ne napuštajte svoja rodna mjesta i svoje domove, budite mirni i strpljivi i borite se na miran, "gandijevski način" protiv ovog što će naići. Ovako dugo ne može potrajati, nijedna vlast uspostavljena silom nije dugo trajala. Naše je da se nadamo i da čekamo rješenja koja će se donijeti na nivou Republike BiH." N. Sivac, *Kolika je u Prijedoru čaršija*, 74.

[58] ICTY, SJB Prijedor, *Izvještaj o radu SJB Prijedor za posljednjih devet mj. 1992. g.*, Prijedor, januar 1993.

Nakon izvršenih detaljnih priprema i donesenih odluka od organa SDS-a, u noćnim satima 29/30. april 1992. izvršeno je nasilno preuzimanja vlasti zauzimanjem Opštine, Stanice javne bezbjednosti i svih drugih vitalnih objekata u gradu Prijedoru.[59] U samom prevratu su učestvovale snage srpskog MUP-a Prijedor, 343. mtbr, 5. kozarske brigade i specijalna jedinica CSB Banja Luka.[60] Osim pouzdanja u ratno iskustvo svojih jedinica stečeno na hrvatskom ratištu, kao i u svoju brojčanu i materijalno-tehničku nadmoć, organizatori prijedorskog prevrata izvršili su i druge detaljne i široke pripreme. U svakom srpskom selu, u svakom dijelu grada i u svakom prigradskom naselju "gdje su bili Srbi", sve je bilo organizovano za uspješan poduhvat.[61] U tome su uspjeli i planirani poduhvat izvršili su bez bilo kakvog organizovanog otpora od strane legalnih organa vlasti. Srpske snage su preuzele vlast u općini Prijedor, na čije institucije su izvješene zastave Jugoslavije i srpske zastave.[62] Osim srpskih zastava, na sve visoke zgrade u Prijedoru postavljeni su naoružani srpski vojnici, a srpski policajci su po cijelom gradu uspostavili kontrolne punktove. Sve ovo je dovelo do velikog porasta napetosti i straha među nesrpskim stanovništvom.[63]

Dva dana nakon toga, nove vlasti obavijestile su širu javnost sa stranica beogradske "Politike" da su "srpska TO i pripadnici srpske milicije, ne samo članovi stranke SDS, nego svi pripadnici srpskog naroda, munjevitom akcijom u Prijedoru preuzeli vlast". Novi općinski čelnik Milomir Stakić obavijestio je srpsku maticu i o suštinskim razlozima prevrata, navodeći da u ovom krajiškom gradu SDA nije dozvolila povezivanje ove opštine u sastav Autonomne regije Bosanska krajina (ARK), slagavši da se takvo šta dogodilo "i pored većine srpskog stanovništva".[64] Stakić i saradnici potrudili su se da u narednim danima stvore tu, tako željenu, srpsku većinu u Prijedoru, i to svim sredstvima.

Bošnjačko stanovništvo općine Prijedor je na akte nasilja i vlastitog nacionalnog i političkog obespravljivanja izvršene 30. aprila odgovorilo postavljanjem kontrolnih punktova, između ostalog na područjima Kozarca, Hambarina i Brda.[65] Bila je to refleksna reakcija, bez jasnog plana djelovanja. Ne samo u trenutku us-

[59] ICTY, SJB Prijedor, *Depeša*, broj: 11-12-1873, 30. 04. 1992.

[60] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 17.

[61] ICTY, Transkript kasete "Radio Prijedor, kazeta 1, strana A", Izjava Slobodana Kuruzovića.

[62] D. Radišić, *Hronologija događaja*, 205. (Izvor: *Glas* od 03.05.1992.).

[63] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 20.

[64] "I Prijedor u Bosanskoj Krajini", *Politika*, Beograd, 03. 05. 1992, u: *Mediji i rat: Kako je 'Politika' izveštavala 1992. godine (24): Najbolje se osećamo kada smo sami protiv svih*, e-novine, Beograd, http://www.e-novine.com/feljton/37992-Najbolje-oseamo-kada-smo-sami-protiv-svih.html

[65] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 20.

postavljanja kontrolnih punktova već i u narednim danima, i sve dok su na neki način funkcionisali krizni štabovi u selima i mjesnim zajednicama Prijedora u kojima su Bošnjaci predstavljali apsolutnu većinu, nije bilo drugog plana djelovanja, osim da se drži teritorija, štiti stanovništvo, pregovara sa JNA i uzurpatorskim srpskim vlastima, i čeka rješenje na višem nivou. S mogućnošću pružanja dugotrajnijeg uspješnog oružanog otpora i odbrane ovih prostora, nije se računalo.[66]

S druge strane, vođstvo SDS-a i nova srpska vlast, osokoljena uspjehom u Prijedoru, odmah su počeli sa pripremama za završnu fazu realizacije svojih ciljeva i uspostavljanja kontrole na cijeloj teritoriji općine. Kao i prilikom aprilskog puča i okupacije Prijedora, odlučujuću ulogu, poticaj i podršku imale su snage JNA. Računajući da napadi na mjesne zajednice sa bošnjačkom većinom, posebno na Kozarac koji je smatran najjačim bošnjačkim uporištem, neće proći bez ispaljenog metka, pristupili su aktivnostima kojima je trebalo obezbijediti sposobnost vlastitih snaga da ispale dovoljnu količinu metaka i artiljerijskih projektila različitih kalibara. Nešto prije preuzimanja kontrole nad Prijedorom, garnizon JNA je pojačan moćnim tenkovima T-84.[67] Nakon toga, tokom 2. i 3. maja, "radi ojačavanja jedinica na širem rejonu Prijedor – Ljubija – Kozarac", premješten je haubički division 105 mm iz sastava 343. mtbr i jedna baterija protivoklopnih topova. Dovedene jedinice su odmah posjele rejone za upotrebu.[68]

Poduzimane su i druge mjere za ojačavanje srpskih jedinica i obezbjeđivanje krajnje povoljnog odnosa snaga za stavljanje cijele teritorije Prijedora pod srpsku kontrolu. Tokom maja provođene su dodatne mobilizacije ljudstva. Na području Autonomne regije Krajina 4. maja je proglašena opća javna mobilizacija.[69] Savjet za narodnu odbranu srpske opštine Prijedor je 5. maja održao sjednicu na kojoj je zaključio da Opštinski sekretarijat za narodnu odbranu treba realizovati odluku ARK i provesti mobilizaciju prema posebnom planu putem poziva vojnim obveznicima, zatim izvršiti popunu Teritorijalne odbrane i 343. motorizovane brigade u skladu sa zahtjevima komandanata ovih jedinica.[70] Nekoliko dana po preuzimanju dužnosti komandanta 2. vojne oblasti JNA u Bosni i Hercegovini, a prije

[66] To pokazuju zapisnici sa sastanaka Kriznog štaba Kozarac u maju 1992; ICTY, *Bilješke sa sastanaka KŠ Kozarac i spiskovi za mobilizaciju TO Kozarac* (Exhibit P1533/SD7b u predmetu protiv Radoslava Brđanina).

[67] ICTY, Transkript kasete "Radio Prijedor, kazeta 1, strana A", *Izjava Sime Miškovića*.

[68] ICTY, Komanda 5. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/126, 02. 05. 1992; Komanda 5. korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/127, 03. 05. 1992.

[69] ICTY, CSB Banja Luka, *Depeša*, broj: 11-216, 04. 05. 1992.

[70] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 31.

preimenovanja ove vojne grupacije u Vojsku Srpske republike Bosne i Hercegovine, general Ratko Mladić je 11. maja izdao naređenje za trenutnu mobilizaciju i formiranje svih ratnih jedinica iz organizacijskog sastava 2. VO. U njihov sastav trebalo je uključiti "naoružani srpski narod", jedinice TO koje su do tada bile formirane i razne dobrovoljačke jedinice te obezbijediti jedinstveno rukovođenje i komandovanje.[71] Nakon preimenovanja 2. VO JNA u VSrRBiH, srpsko rukovodstvo je 21. maja donijelo odluku o proglašenju opće mobilizacije.[72]

Osim mobilizacija i ojačavanja snaga na teritoriji Prijedora tenkovima i artiljerijom, kako smo prethodno naveli, srpske vlasti poduzimale su i mjere razoružavanja bošnjačkog i hrvatskog stanovništva, sve u cilju stvaranja što povoljnijeg odnosa snaga za sebe. Savjet za narodnu odbranu srpske opštine Prijedor pozvao je 5. maja "sve paravojne formacije i pojedince koji nelegalno posjeduju naoružanje i municiju" da ih odmah predaju Stanici javne bezbjednosti Prijedor. Sastavni dio ovog javnog poziva bila je i prijetnja imaocima naoružanja koji ga ne predaju najrigoroznijim sankcijama. Osim prijetnji, sa predstavnicima Bošnjaka iz pojedinih mjesnih zajednica vođeni su i pregovori o predaji naoružanja. U Ljubiji i Kozarcu 9. maja vođeni su pregovori na kojima je rok za predaju naoružanja produžen do 14. maja.[73]

O pitanju razoružavanja Bošnjaka raspravljalo se opet 15. maja na sjednici Savjeta za narodnu odbranu Srpske opštine Prijedor, na kojem je odlučeno da SJB Prijedor "u saradnji sa komandom vojske" izradi "plan razoružanja, nakon čega planski i postupno (bez utvrđenih rokova) uz pomoć sredstava informisanja pristupi konkretnoj realizaciji ovog pitanja". Dat je novi ultimatum pripadnicima TO RBiH da predaju oružje srpskoj vojsci, a u skladu sa prethodno spomenutim planom, dok su na radiju redovno emitovana saopćenja u kojima se od nesrba tražilo da predaju oružje. Najveći dio civilnog stanovništva udovoljio je tim zahtjevima i predao svoje lovačke puške i pištolje, kao i svoje dozvole za posjedovanje naoružanja, vjerujući da će biti sigurni ako predaju oružje. Vojska je često vršila pretmetačine kuća nesrpskog stanovništva, a sve pronađeno oružje je zaplijenjeno.[74]

Dokumenti prijedorske policije pokazuju da je realizacija plana konačnog razoružanja trebala početi 22. maja 1992. godine.[75] Da li samo koincidencijom,

[71] ICTY, Komanda 2. VO, *Mobilizacija rj, naređenje*, str. pov. broj: 12/81-433, 11. 05. 1992.

[72] Brown Ewan, *Vojna situacija u Bosanskoj Krajini*, 6.

[73] Isto, 68.

[74] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 35.

[75] ICTY, SJB Prijedor, *Depeša*, broj: 11-12-1-2102/92, 05. 07. 1992.

istog dana desio se incident na kontrolnom punktu Polje nadomak Hambarina, koji su držali pripadnici MUP-a RBiH i TO RBiH. Došlo je do razmjene vatre u kojoj su dvojica srpskih vojnika poginula i dvojica ranjena,[76] dok su s druge strane ranjena dvojica pripadnika TO RBiH.[77]

Te večeri dat je ultimatum stanovnicima Hambarina. Od njih se tražilo da izruče nekoliko osoba koje su navodno učestvovale u incidentu i predaju sve naoružanje ili će biti napadnuti. Uslovi ultimatuma nisu ispunjeni, pa je sutradan, 23. maja, oko podne počelo granatiranje Hambarina. Granatiranje je vršeno iz tri pravca i trajalo je otprilike do tri sata poslijepodne. Nakon toga su iz pravca Prijedora krenuli tenkovi iza kojih je u napad išla pješadija.[78]

U borbu sa srpskim snagama i u uzaludan pokušaj odbrane Hambarina pokušale su se upustiti slabe snage Slavka Ećimovića. Nailaskom tenkova koje nisu uspjeli zaustaviti oni su se povukli.[79] Iz Hambarina je, zbog napada u kojem su srpski vojnici ubijali ljude, silovali žene i palili kuće, stanovništvo izbjeglo.[80] Dio naroda je počeo bježati prema susjednim muslimanskim selima, drugi prema obližnjoj šumi. Najgore su prošli ljudi koji su počeli bježati prema Ljubiji. Njih su u selu Ljeskare srpski vojnici zaustavljali i ubijali. U čišćenju sela pobijene su čitave porodice.[81]

Napad na Hambarine, a nakon njega i na Kozarac, izveden je planski i nije bio posljedica nečega što su činili narod i branioci naselja, niti posljedica pojedinačnih incidenata. Dan prije incidenta u Hambarinama, 21. maja, stanovnici Kozarca srpske nacionalnosti počeli su napuštati mjesto. Radi dodatnog zaoštravanja situacije proširile su se glasine o egzodusu Srba iz Kozarca. Zatim su 22. maja isključene telefonske linije i postavljena blokada Kozarca. Prema uočljivoj matrici i osmišljenom redoslijedu radnji, najprije je dat ultimatum u kojem se zahtijevalo da se preda oružje TO i policije.[82]

Političko tijelo koje je organizovalo odbranu i vršilo vlast, na način na koji je to bilo moguće u konkretnim uslovima u Kozarcu, bio je Krizni štab. Na čelu štaba bili su kadrovi SDA – Bećir Medunjanin, Besim Alić i drugi, ali su u njegovom

[76] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 38.

[77] N. Sivac, *Kolika je u Prijedoru čaršija*, 97.

[78] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 39–40.

[79] N. Sivac, *Kolika je u Prijedoru čaršija*, 99.

[80] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 40.

[81] N. Sivac, *Kolika je u Prijedoru čaršija*, 98.

[82] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-94-1-T, *Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule*, 7. maj 1997, 56; Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 42–43.

radu učestvovali kadrovi svih političkih stranaka koje su djelovale u Kozarcu. To je u dobroj mjeri uticalo na njegovu operativnost i, kao što je vidljivo iz sačuvanih bilješki, u pojedinim momentima ga pretvaralo u debatni klub. Ipak, bilo je to tijelo koje je formiralo delegacije za pregovore sa srpskim predstavnicima, razmatralo uslove tih pregovora i odlučivalo o srpskim ultimatumima.[83]

Početkom maja, kada je bilo jasno da širenje nasilno uspostavljene srpske vlasti neće stati u Prijedoru i kada su intenzivirane masovne mobilizacije srpskog stanovništva, Krizni štab Kozarac donio je odluku da provede mobilizaciju na području nad kojim je imao kontrolu. Kao pripremna radnja, tom prilikom sačinjeni su spiskovi vojnih obveznika, kao priručne vojne evidencije, sa podacima kojim i kakvim naoružanjem raspolažu popisani obveznici. Analiza ovih spiskova daće nam približnu sliku strukture i snage TO Kozarac.

Spiskovi za mobilizaciju TO Kozarac pravljeni su po pojedinim naseljima i obuhvatali su sve muškarce koji podliježu vojnoj obavezi a nalaze se na teritoriji naselja, i jedan manji broj mlađih žena predviđenih za sanitetske dužnosti. Mobilizacijski spisak ne predstavlja spisak stvarno mobilisanih pripadnika jedinice iz tog naselja, nego njen mobilizacijski potencijal. Sačuvani spiskovi u sumi daju broj od 2.172 vojnih obveznika na teritoriji Kozarca.[84] I podaci o naoružanju također predstavljaju samo ono oružje za koje je utvrđeno da ga građani posjeduju, a ne oružje koje je dato na raspolaganje jedinici u tom naselju. Moguće je, također, da iz istog razloga nešto od imajućeg naoružanja koje su građani prikrivali nije bilo popisano i da nije obuhvaćeno mobilizacijskim spiskovima.

Uz sva nužna metodološka ograničenja, možemo reći da ovi spiskovi na određen način ipak ilustruju strukturu TO Kozarca, jer je ona obuhvatala upravo

[83] Iz sačuvanih bilješki sa sastanaka Kriznog štaba Kozarac jasno se da iščitati nekoliko temeljnih stavova: 1) u svom radu ovaj je štab, kao politički nadređeno tijelo Štabu TO Kozarac, polazio od toga da u općini Prijedor postoji TO RBiH i da je Kozarac njen dio; 2) TO Kozarac prihvatio je oznake TO RBiH, ali je iz razloga očuvanja mira i izbjegavanja nesuglasica sa JNA odlučeno da se sačeka sa njihovom upotrebom; 3) platforma za djelovanje Kriznog štaba i Štaba TO Kozarac bila je kratka: *status quo* i održanje mira do konačnog rješenja krize u BiH; 4) u svom djelovanju većina u štabu je polazila od prihvaćene činjenice da se Kozarac u datoj situaciji oružjem ne može odbraniti, te da treba poduzeti sve da do upotrebe vatre ne dođe; 5) o pitanju ultimatuma za predaju oružja, zaključak štaba bio je da nema predaje oružja, ali da se o ultimatumu neće ni izjašnjavati sve dok ne budu napadnuti. ICTY, *Bilješke sa sastanaka KŠ Kozarac i spiskovi za mobilizaciju TO Kozarac* (Exhibit P1533/SD7b u predmetu protiv Radoslava Brđanina).

[84] U brojanju obveznika iz ukupnog broja smo eliminirali one pored čijeg imena stoje napomene tipa "nije kod kuće", "odbio mobilizaciju" i slične, koji očito eliminiraju popisanog iz broja ljudi raspoloživih za potencijalnu popunu jedinica TO. Tako smo došli do navedenog broja vojnih obveznika na području Kozarca. ICTY, *Bilješke sa sastanaka KŠ Kozarac i spiskovi za mobilizaciju TO Kozarac* (Exhibit P1533/SD7b u predmetu protiv Radoslava Brđanina).

naoružane grupe veličine odjeljenja ili voda, organizovane u naselju radi straže, obezbjeđenja i odbrane tog naselja. Idući tom logikom, a na osnovu sačuvanih mobilizacijskih spiskova, možemo zaključiti da je Štab TO Kozarac imao na vezi najmanje 37 ovakvih prostornih jedinica, međusobno slabo uvezanih. Ovoliki broj jedinica na vezi štaba koji ni sam nije imao potrebnu strukturu i štapske organe otežavali bi rukovođenje i komandovanje i da su u pitanju bile dobro organizovane, naoružane i opremljene jedinice, a one su bile daleko od toga. Podaci o imajućem naoružanju dobijeni analizom mobilizacijskih spiskova govore da je TO Kozarac raspolagao sa: 5 puškomitraljeza, 84 automatske puške, 18 poluautomatskih pušaka, 52 puške M-48, 7 snajpera, 20 karabina, 112 lovačkih pušaka, 8 malokalibarskih pušaka, 146 pištolja, 49 kubura (pravljene skraćene puške od vodovodnih cijevi, punjene patronama sa sačmom), jednom protivoklopnom raketom "Zolja" i jednim ručnim bacačem.[85]

Iz navedenih podataka vidljivo je da je TO Kozarac, po imajućem naoružanju, mogao na linije odbrane mjesnih zajednica koje je pokrivao isturiti približno snage dvije pješadijske čete naoružane puškama sa olučenim cijevima, računajući tu i lovačke karabine. Porijeklo ovog naoružanja, što se tiče puškomitraljeza, ručnih bacača i većeg dijela automatskih, poluautomatskih i vojnih pušaka M-48, uglavnom je predstavljalo formacijsko naoružanje prostornih jedinica TO koje je podijeljeno u februaru i dijelom naoružanje rezervne milicije mobilisane još u septembru 1991. godine. Iz ličnog posjeda građana poticalo je lovačko naoružanje i pištolji, zatim pravljeno i improvizirano naoružanje, te manji dio vojnog naoružanja koji je kupljen na crnom tržištu.

Podatke o naoružanju kojim je raspolagao Kozarac potvrđuju i srpski izvori. Prema podacima SJB Prijedor (depeša od 2. augusta sa podacima o zaplijenjenom naoružanju do 31. jula 1992.) vidi se da je na prostoru Hambarina i Kozarca nakon zaplijene vojsci vraćeno formacijsko naoružanje TO, a da je osim tih, i inače nevelikih količina (vod na nivou jedne mjesne zajednice), zaplijenjeno 17 automatskih pušaka, 7 pušaka M-48, 185 lovačkih pušaka, 25 karabina, oko 440 pištolja, 5 pravljenih kubura, 1 "Osa", 5 bombi.[86] Navedeni podaci pokazuju to da, uz svu nužnu aproksimaciju, u pogledu reda veličina imajućeg naoružanja u Kozarcu nema kontradiktornosti između ovih izvora.

U pogledu kontrole teritorije, do samog napada na Kozarac, osim spominjanih kontrolnih punktova na prilaznim komunikacijama, bila je organizovana

[85] ICTY, *Bilješke sa sastanaka KŠ Kozarac i spiskovi za mobilizaciju TO Kozarac* (Exhibit P1533/SD7b u predmetu protiv Radoslava Brđanina).

[86] Brown Ewan, *Vojna situacija u Bosanskoj Krajini*, 138.

patrolna služba. Patrole su se obično sastojale od desetak ljudi naoružanih pretežno lovačkim puškama.[87] Tokom cijelog maja, pa i u danima uoči napada na Kozarac, trajali su pregovori Kriznog štaba Kozarac sa srpskim vlastima. Tokom tih pregovora Kozarčani su bili spremni na maksimalne ustupke, osim potpune kapitulacije i prihvatanja srpske vlasti. Bili su čak spremni da do konačnog političkog rješenja na nivou cijele zemlje prihvate nadležnost srpske policije u Kozarcu, i za to su tražili samo jedan ustupak: da te policijske snage prilikom rada i kretanja po Kozarcu ne nose srpske nacionalne oznake, ali taj ustupak nisu dobili.[88]

Nakon isteka postavljenog ultimatuma od strane srpskih vlasti i početka napada na Kozarac 24. maja, snage TO Kozarac zauzele su odbrambene položaje na prilazima naselja. Neke od slabo naoružanih grupa su prihvatale borbu, ali su se ubrzo morale povlačiti pred nesrazmjerno nadmoćnijim protivnikom. Većina nije ni uspjela ostvariti borbeni dodir sa neprijateljem, već su u stanju šoka zbog dugotrajne i snažne artiljerijske vatre i egzodusa stanovništva koje se pokrenulo u zbjegove prema obroncima Kozare u panici i sami kretali prema planini, ne dočekavši srpsku pješadiju.[89]

Do 26. maja okončana je bitka za Kozarac, čiji se ishod zbog odnosa snaga znao unaprijed. Snage TO Kozarac bile su razbijene. Stanovništvo pa i jedan dio pripadnika TO i MUP-a RBiH sa područja Kozarca su se masovno predavali. Neki su ubijani odmah, a većina je upućena u neki od koncentracionih logora na području Prijedora. U ovim logorima svi logoraši prošli su stravične torture, a nekoliko hiljada Prijedorčana je na svirep način ubijeno i za istinom o njihovom stradanju još uvijek se traga.[90] Uz jaku artiljerijsku vatru i upotrebu tenkova, u napadu na Kozarac je neposredno i posredno, kroz razne vidove obezbjeđenja borbenih dejstava

[87] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 42.

[88] ICTY, *Bilješke sa sastanaka KŠ Kozarac i spiskovi za mobilizaciju TO Kozarac* (Exhibit P1533/SD7b u predmetu protiv Radoslava Brđanina).

[89] ICTY, SJB Prijedor, *Službena zabilješka sa informativnog razgovora sa Jaskić Sijadom*, broj 11-12/02, 18. 06. 1992); N. Sivac, *Kolika je u Prijedoru čaršija*, 101; Nakon što je 26. maja od strane srpskih snaga izdata naredba da svi stanovnici moraju da napuste područje Kozarca, predao se veliki broj ljudi. Muškarci su odvojeni od žena kad su stigli do puta Banja Luka – Prijedor. Žene su odvedene u Trnopolje, a muškarci u logore Omarska i Keraterm. Tokom napada na Kozarac počinjena su mnogobrojna ubistva i drugi zločini nad civilima i ratnim zarobljenicima; ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 43. i 77.

[90] Prema podacima Instituta za nestale osobe BiH, do jula 2013. identifikovane su 2.082 prijedorske žrtve, a kao nestali vodi se još oko 1.200 lica bošnjačke i hrvatske nacionalnosti. "Prijedor, 20. juli: Ukop 48 žrtava, među njima 3 maloljetnika", http://www.radiosarajevo.ba/novost/119368/Prijedor-20-juli-Ukop-48-zrtava-medju-njima-3-maloljetnika. Objavljeno 18. jula 2013. u 12:32.

i podršku, učestvovalo oko 7.000 ljudi. Bio je to posve nesrazmjeran odgovor na identifikovanu prijetnju. Krajnji cilj upotrebe ovoliko nesrazmjerne oružane sile u napadima na Kozarac i druga prijedorska naselja bio je trajno rješavanje srpske većine u općini Prijedor, što pokazuje sudbina i stradanje Bošnjaka onih mjesnih zajednica koje su predale naoružanje i nisu pružile nikakav otpor, a nad kojima su, kada su došle na red, također izvršeni masovni zločini i etničko čišćenje.[91]

Komanda 343. mtbr je, nakon što su njene i njoj pretpočinjene snage Srpske TO i milicije ušle u Kozarac, izvjestila Komandu 1. krajiškog korpusa da su u potpunosti "oslobodili" širi rejon Kozarca, da su ubili 80–100 "zelenih beretki", 1.500 zarobili, a da se u bjekstvu na Kozari nalazi još 100–200 ljudi. Od vlastitih gubitaka prijavili su manja oštećenja na dva tenka.[92]

U vrijeme napada na Kozarac i na području Prijedora je intenziviran obračun sa Bošnjacima. U noći 25/26. maj pohapšeno je 68 uglednih bošnjačkih intelektualaca, koji su nakon toga nestali u prijedorskim logorima smrti.[93]

Snage na području Hambarina i okolnih mjesta, okupljene oko jedinice Slavka Ećimovića sa uporištem u šumi Kurevo, kako smo već rekli, nisu bile funkcionalno uvezane sa snagama na području Kozarca i njihovim vojnim i političkim rukovodstvom. Nakon prvog stradanja Hambarina, grupi Slavka Ećimovića pridružio se jedan broj ljudi odlučnih da se bore. Ukupan broj im je do kraja mjeseca maja 1992. narastao na oko 120 boraca.[94] Četa u vrijeme napada na Kozarac nije izvodila borbena dejstva. Nakon pada Kozarca, do ove jedinice su došle informacije da su srpske snage u Prijedoru oslabljene odlaskom jedinica na posavski koridor, što je bilo djelimično tačno. Također je do njih došla informacija da na području Skele, Raškovca i Puharske ima oko 500 naoružanih ljudi koji su spremni podržati njihov eventualni napad na Prijedor, što je bilo potpuno netačno. Naprotiv, prethodnog dana stanovništvo Puharske je masovno predavalo svoje lično naoružanje.[95]

---

[91] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 189.

[92] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Likvidacija 'Zelenih beretki' u širem rejonu s. Kozarac, izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/150-1, 27. 05. 1992.

[93] Dejan Anastasijević i Filip Švarm: "Prijedorski *Tango*", *Vreme*, Beograd, 19. juli 1997, 16–18.

[94] Četa je bila organizovana u četiri grupe (voda). Prva grupa za područje Ljubije bila je na čelu sa Kemom Alagićem Divljakom i kapetanom Suadom Halilovićem. Druga grupa za područje Žegera, Polja, Tukova i Prijedora bila je na čelu sa Slavkom Ećimovićem. Treća grupa za područje Rizvanovića, Hambarina i Bišćana bila je na čelu sa poručnikom Asmirom Muhićem. Četvrta grupa za područje Skela, Raškovac, Puharska bila je na čelu sa Izetom Mešićem Hadžijom i Nedžadom Babićem Đuzinim; N. Sivac, *Kolika je u Prijedoru čaršija*, 129.

[95] N. Sivac, *Kolika je u Prijedoru čaršija*, 130; ICTY, SJB Prijedor, *Izjava Slavka Ećimovića*, broj: 11-12/02, 09. 06. 1992.

U takvoj situaciji Ećimović i komandiri grupa (vodova) su odlučili da izvrše napad na Prijedor i pokušaju preuzeti kontrolu nad gradom. U toku noći 29/30. maj u više grupa su se ubacili u grad i u ranim jutarnjim satima, napadom na izabrane objekte od značaja za srpske oružane snage, pokušali su ovladati Prijedorom.[96] Nakon prvih efekata iznenađenja i pristizanja pojačanja srpskim snagama u gradu, te nakon potpunog izostanka bilo kakve pomoći iz bošnjačkih naselja, jedinica je nadjačana i, uz pretrpljene gubitke, potisnuta iz grada.[97]

Ovaj uzaludni pokušaj bio je signal za početak kampanje terora i progona nesrba u samom gradu, tokom kojeg je ovo stanovništvo ubijano, zlostavljano i etnički očišćeno, a čitavi dijelovi grada koji su bili simbol njegovog trajanja, kulturnog, etničkog i vjerskog identiteta, poput Starog grada, upotpunosti su zbrisani sa lica zemlje.

Ostaci jedinice Slavka Ećimovića, bez svog komandira i izginulih i zarobljenih saboraca, vratili su se u svoju bazu u šumi Kurevo.[98] Tu se jedinica neko vrijeme održala i tokom juna bila je još dovoljno jaka da odbije napad srpskih snaga iz pravca Ljeskara, Tukova i Hambarina, i da im tom prilikom nanese osjetne gubitke.[99] Tokom ljeta, uslovi za njen opstanak na terenu su bivali sve teži, a u julu mjesecu su općim, širokim i sistematičnim napadom srpskih snaga na stanovništvo i naselja na teritoriji na kojoj se četa kretala postali gotovo nemogući, pa je jedinica doživjela sudbinu progona, oskudice, osipanja i stradanja tokom pokušaja proboja prema slobodnim teritorijama i tokom skrivanja i boravka na matičnom terenu. Do kraja 1992. i u prvoj polovini 1993. godine, u pretresu terena i potjerama za pripadnicima ove razbijene grupe, srpske snage su otkrile više zemunica i skloništa na obroncima Kureva i Raljaša, ubile 15 i zarobile 5 njenih pripadnika.[100]

---

96 Amir Kliko, Fikret Ćuskić, *17. Viteška krajiška brdska brigada ARBiH*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2010, 16; ICTY, SJB Prijedor, *Izjava Slavka Ećimovića*, broj: 11-12/02, 09. 06. 1992; MUP RS/ RDB – Centar Prijedor, *Izjava Kemala Alagića*, 19. 12. 1995.

97 ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, op. pov. broj: 44-1/153, 30. 05. 1992.

98 Slavko (Tomislav) Ećimović, prijedorski Hrvat, jedan je od široj javnosti malo poznatih heroja odbrane Bosne i Hercegovine. Prilikom napada na Prijedor je zarobljen. Ubijen je u srpskom koncentracionom logoru Omarska nakon najsvirepijeg mučenja. To zlikovcima iz redova srpskih oružanih formacija i MUP-a RS-a sa područja Prijedora nije bilo dovoljno, pa su u noći 13. juna 1992. godine u porodičnoj kući ubili gotovo cijelu porodicu Ećimović: Slavkovu suprugu Ceciliju, njegovog oca i majku, brata i snahu. "Uhapšeni zločinci koji su ubili porodicu heroja Ećimovića", Dnevni avaz, Sarajevo, 18. 06. 2015, 12.

99 N. Sivac, *Kolika je u Prijedoru čaršija*, 143.

100 ICTY, SJB Prijedor – SM Prijedor I, *Procjena bezbjednosne situacije*, oktobar 1994.

Nekoliko stotina pripadnika razbijenih jedinica TO RBiH sa područja Kozarca, dio njih sa svojim porodicama, nije se htjelo predati. Povukli su se u šume Kozare. Pojedine grupe, brojem veće ali manje odlučne, već prvog dana pretresa terena zarobljene su od strane srpske vojske.[101] Ostali su se u manjim grupama održali uglavnom do jeseni 1992, a nekoliko grupa u iskopanim zemunicama opstalo je sve do proljeća 1993. godine. Tako su se našli u poziciji snaga TO na privremeno zaposjednutoj teritoriji.[102]

Nakon vojnog osvajanja Hambarina i Kozarca i neuspjelog upada jedinice TO RBiH sa područja Kureva u Prijedor, počeo je period besprizornog nasilja tokom kojeg su počinjeni masovni zločini nad stanovništvom na nacionalnoj i vjerskoj osnovi. Već 1. juna se 1. krajiški korpus pohvalio svojoj pretpostavljenoj komandi da su njegove jedinice, od zauzimanja Kozarca, uhapsile "preko 2.000 pripadnika zelenih beretki koji se nalaze u Omarskoj, 135 njih je u zatvoru Stara Gradiška, a oko 5.000 u selu Trnopolje". Naglašeno je da je komandant korpusa pohvalio svoje borce za ova djela i istakao da to predstavlja "primer kako treba postupati u odbrani Srpske republike Bosne i Hercegovine".[103] Iako u isticanju primjera "kako treba postupati u odbrani" srpske republike nisu naveli logor Keraterm i broj u njemu zatočenih "zelenih beretki", oficiri 1. krajiškog korpusa znali su da na neki način moraju opravdati takve patološke razmjere učinjenog nasilja. Prethodnog dana izvijestili su pretpostavljene da se dio "muslimanskih jedinica" odmetnuo u planinu Kozara i okolne šume gdje "pripremaju diverzantske akcije i vrše mučenje i likvidaciju srpskog življa na najgnusniji način". Ovo je bila izmišljotina dopunjena monstruoznom laži o tome da su u rejonu sela Brđani, sjeveroistočno od sela Kozarac, na padinama planine Kozara, "pronađena dva srpska leša nabijena na ražanj i tako ispečena".[104] Navedena laž bila je izraz svjesnosti razmjera počinjenih zločina nad Bošnjacima i Hrvatima i pokušaj njihovog pravdanja, a također i operativna mjera usmjeravanja mržnje prema

[101] Komanda 1. KK je 27. maja izvijestila o zarobljavanju 127 "zelenih beretki" u rejonu Mrakovice; ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, op. pov. broj: 44-1/150, 27.05.1992.

[102] Snage TO na privremeno zaposjednutoj (okupiranoj) teritoriji imale su, po doktrini TO decenijama razvijanoj u jugoslovenskoj koncepciji odbrane, posebne zadatke, taktiku ratovanja i fleksibilan organizacijsko-formacijski i funkcionalni okvir. Arhiv Armije Republike Bosne i Hercegovine (AARBiH), RŠTO 35/1-3 (*Doktrina Teritorijalne odbrane Oružanih snaga* (propisana aktom načelnika GŠ OS SFRJ, pov. broj 309-1 od 19. 04. 1990).

[103] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Informacija o aktuelnoj političko-bezbednosnoj situaciji*, op. pov. broj: 482-1, 01. 06. 1992.

[104] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, op. pov. broj: 44-1/155, 31. 05. 1992.

ostacima snaga TO RBiH, koji su se nakon zauzimanja njihovih mjesta od strane srpskih snaga u grupama krili i boravili uglavnom u blizini svojih kuća, kao i prema ostacima nesrpskog stanovništva na teritoriji općine Prijedor. Ovaj i slični oblici spinovanja svijesti trebali su potaći srpsku vojsku, policiju i stanovništvo na što brži obračun i sa jednima i sa drugima. I on je zaista uslijedio.

Istina, iz sasvim praktičnih razloga, ne odmah u punom intenzitetu. S obzirom na to da su u maju definisani srpski strateški ciljevi[105] te da su početkom juna definisane težišne operacije kojima će ovi strateški ciljevi biti ostvarivani u aktuelnoj fazi rata,[106] pri čemu su tokom juna u prioritetu bili ciljevi proboja posavskog koridora i popravljanje operativno-taktičkih pozicija u Sarajevu, otvaranje novih sukoba na područjima za koja nisu planirane snage i sredstva bilo je potencijalno opasno. Stoga je Komanda 1. krajiškog korpusa naložila izbjegavanje otvaranja novih žarišta, a da se u nužnim akcijama suzbijanja pokreta i aktivnosti "neprijateljskih paravojnih formacija" moraju angažovati "organi MUP-a, seoske i mjesne straže i jedinice tih struktura". Iste snage trebalo je koristiti i pri razoružavanju nesrpskog stanovništva, s tim da se takve akcije izvode sa jakim snagama MUP-a, na ograničenom prostoru i prema manjem broju lica istovremeno.[107]

Početkom juna, šest do sedam dana nakon početka napada na Kozarac, preostale snage TO Kozarac i dio ljudi koji nisu željeli da se predaju srpskim vlastima i završe u koncentracionim logorima, prema procjeni 300–400 ljudi, okupilo se u rejonu Debeli brijeg iznad sela Brđani na Kozari. Cilj ovog grupisanja bilo je formiranje kolone za pokušaj proboja prema Hrvatskoj. Kolona je bila dugačka oko jedan kilometar. Negdje kod mjesta Kotlovača, uz potok, kolona je upala u zasjedu i bila razbijena. Dio ljudi je poginuo, dio zarobljen, a ostali su se razbježali.[108]

Bilo je ovo posljednji put da su se pripadnici TO Kozarac okupili u ovoliko velikom broju na jednom mjestu. Oni koji se nisu uspjeli probiti tokom ljeta i jeseni 1992. vodili su grčevitu i tešku borbu u nastojanju da prežive, opstanu i nađu načina da se probiju do teritorije Hrvatske ili do slobodne teritorije pod kontrolom Oružanih snaga RBiH. Neki od njih su u tom nastojanju u šumama Kozare opstali

[105] Na zasjedanju u Banjoj Luci 12. maja 1992. god. "Skupština srpskog naroda BiH" je usvojila Odluku o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, *Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 22, 26. novembar 1993.

[106] ICTY, GŠ VSrRBiH, *Direktiva za dalja dejstva*, str. pov. broj 02/5-22, 06. 06. 1992. http:\\ icr.icty.org.

[107] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Izbegavanje otvaranja novih oružanih sukoba, upozorenje*, pov. broj: 496-1, 04. 06. 1992. godine.

[108] Okružno tužilaštvo Banja Luka, *Zapisnik o saslušanju svjedoka Zaima Čauševića*, KTA-RZ-75/05, 17. 04. 2006.

sve do proljeća 1993. godine, a pojedinci i duže. Na planini Kozari su boravili i djelovali u grupama različite brojnosti. Ove grupe su se spontano restrukturirale, spajale i razdvajale, već prema međusobnom poznavanju, povjerenju, te prema ukupnim uslovima za opstanak. Ljetnji mjeseci su omogućavali boravak u improvizovanim logorima, ali je pitanje ishrane bilo posebno teško. U početku su se pojedinci i grupe čiji su članovi imali rodbinu koja je još boravila kod svojih kuća oslanjali na njih u pogledu ishrane. Ovakvi kontakti bili su skopčani sa krajnjim rizikom i za gerilce i za njihovu rodbinu, i nerijetko su završavali hapšenjima, stradanjem i pogibijama.[109] Komanda 1. krajiškog korpusa izvještavala je da je u zoni Prijedor "produženo čišćenje i obezbjeđenje teritorije".[110]

Pokušaji proboja prema slobodnoj teritoriji u drugoj polovini juna bivali su sve češći. Neki su uspijevali proći, neki su poginuli ili zarobljeni pri pokušaju proboja, dok su se ostali vraćali na Kozaru nakon neuspjelih pokušaja da prikupe snagu i pokušaju ponovo.[111] Komanda 1. krajiškog korpusa izvijestila je da je "ekstremna grupa" iz Kozarca 24. juna pokušala izvlačenje ka Bosanskoj Gradiški. Ova grupa je uništena, pri čemu je ubijeno 12, a zarobljena 4 njena pripadnika. U istom dokumentu se procjenjuje da se u rejonu Lisina na planini Kozari nalazilo još 4–5 ovakvih grupa različite veličine, za koje se očekivalo da će pokušati izvlačenje na isti način.[112] Komandant bosanskonovske lake brigade u izjavi za štampu uoči Vidovdana naveo je da je pored grupe od 13 prijedorskih "muslimanskih ekstremista", uhapšenih prethodnih dana na području Budimlić Japre, dan prije u selu Rakani razbijena još jedna grupa "muslimanskih ekstremista, od kojih je 6 uhapšeno a za ostalima se i dalje traga".[113]

Do kraja juna snage VRS-a su uspjele probiti posavski koridor. Jedinice 1. krajiškog korpusa i srpskog MUP-a bile su djelomično rasterećene u pogledu angažovanja ljudstva. To se odmah osjetilo u aktivnostima na terenu u pogledu kojih je početkom juna nalagana uzdržanost ili ograničeno djelovanje.

[109] Ahmetćehajić Mirsad je 16. juna 1992. sa grupom od tri čovjeka, sa kojom se skrivao u šumi, bio kod roditelja u naselju Barakovac da nešto pojedu. U tom su trenutku primijetili da ih srpska vojska opkoljava, pa su pobjegli. Kada se u večernjim satima vratio da vidi šta je sa njegovim roditeljima, našao ih je mrtve. Okružno tužilaštvo Banja Luka, *Zapisnik o saslušanju svjedoka Ahmetćehajić Mirsada*, KTA-RZ-75/05, 01. 02. 2007.

[110] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/185, 17. 06. 1992.

[111] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/248, 20. 07. 1992. i str. pov. broj: 44-1/250, 21. 07. 1992.

[112] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/199, 24. 06. 1992.

[113] Velimirović i dr, *Hronologija 1990–1995*, 83.

Najprije su činjene nove procjene preostalih snaga TO i njihovih namjera. Tako je Komanda 1. krajiškog korpusa procjenjivala da u široj regiji Prijedora ima još oko 100 "odmetnika" razbijenih u manje grupe 5–10 ljudi, sakrivenih po podrumima, šumama i zemunicama. U izvještaju se konstatuje da isti pri pokušajima izvlačenja i pri potrazi za hranom najčešće bivaju otkriveni i, ako se ne predaju, bivaju likvidirani.[114] U pogledu namjera preostalih Kozarčana, Komanda 1. krajiškog korpusa imala je sumnju da grupa 30–40 "ekstremista" ima plan da napadne "logor zarobljenika"[115] u selu Trnopolje i nakon toga produži dalju zajedničku borbu ka Cazinu.[116] Početkom jula u Kozarcu je uspostavljena vojna vlast koja je objedinjavala cjelokupne funkcije vojne i civilne vlasti u mjesnoj zajednici. Komandant jedinice koja je vršila vlast u Kozarcu bio je kapetan 1. klase Mirko Savanović. Po riječima Savanovića, prvi i osnovni zadatak uspostavljene vlasti bio je hvatanje preostalih manjih grupa "muslimanskih ekstremista", zatim uklanjanje leševa i prikupljanje preostale stoke koja puštena luta, te prokrčavanje puteva za nesmetano odvijanje saobraćaja.[117]

Nakon toga su pojačane aktivnosti prema razbijenim grupama iz sastava TO Kozarac.[118] Na području Kozarca 9. jula uhapšena je grupa od 162 lica za koje je rečeno da će u daljem biti tretirana po propisima SJB Prijedor,[119] što je u stvarnosti značilo skoru likvidaciju ili prebacivanje u srpske koncentracione logore. Narednih dana pojačane su aktivnosti prema preostalim grupama pripadnika TO Kozarac koje su pokušavale da se probiju prema slobodnoj teritoriji. Komanda korpusa izvještavala je da ih u tome sprečava tako što uspješno kontroliše zonu od Bosanske Krupe – Bosanskog Novog – Bosanske Dubice – Sanskog Mosta, sve do sela Ivanjska.[120] U nedelju 19. jula na području Kozarca je zarobljen

[114] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/220, 06. 07. 1992.

[115] I danas ima brojnih osporavanja u pogledu karaktera i namjene logora Trnopolje. Kao što ovaj dokument pokazuje, sama VRS je logor u julu 1993. tretirala kao "logor zarobljenika".

[116] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/226, 09. 07. 1992.

[117] "U Kozarcu profunkcionisala nova vlast", *Kozarski vjesnik*, Prijedor, 10. juli 1992.

[118] Formiranje Oružanih snaga RBiH i Armije RBiH izvršeno je 4. jula 1992, od kada TO RBiH formalno više ne postoji. Ova transformacija nije imala nikakvog uticaja na strukturu i djelovanje razbijenih grupa TO na području Prijedora, koje su se našle u poziciji ostataka jedinica na privremeno zaposjednutoj teritoriji. Stoga, radi jasnoće, nismo mijenjali njihovu nominaciju ni u periodu nakon 4. jula 1992.

[119] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/227, 10. 07. 1992.

[120] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Red. borb. izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/236, 14. 07. 1992.

Besim Alić, jedan od funkcionera SDA i Kriznog štaba Kozarac. Zajedno s njim likvidirani su njegovi saradnici: Jusuf i Ekrem Murčehajić i Džemal Kahrimanović.[121] U krugu pilane u Kozarcu 20. jula je uhvaćen Esad Halak iz Kozarca. Halak je vojnoj policiji dao izjavu da su s njim bila još dva lica koja su uspjela pobjeći. Izjavio je i da je pripadao grupi od 15 lica koja se skrivala u rejonu Bešića poljane na Kozari i da je, nakon što im pokušaji prebacivanja u Hrvatsku nisu uspjeli, došlo do svađe i razbijanja grupe na više malih grupa 3–4 čovjeka. Vojna policija upozoravala je pretpostavljene da su ovi ljudi bili bez hrane, a pošto dobro poznaju teren, bilo je za očekivanje da se pojave u okolini svojih kuća.[122]

U zadnjoj trećini jula 1992. snage VRS-a i srpskog MUP-a preduzele su opsežne mjere dovršenja poduhvata započetog nasilnim preuzimanjem vlasti u Prijedoru i nastavljenog napadima na Hambarine i Kozarac. U periodu od 20. do 26. jula bolna iskustva doživjelo je nesrpsko stanovništvo Bišćana, Briševa, Ljubije, Zecova, Čarakova i okolnih naselja.[123] Uglavnom je ponavljan isti obrazac djelovanja uspostavljen tokom maja, a nasilje je bivalo sve brutalnije. U ovo vrijeme pojačano je nasilje i nad logorašima prijedorskih logora i učestale su njihove masovne likvidacije.[124]

Intenzitet aktivnosti VRS-a i srpskog MUP-a tokom jula mjeseca 1992. godine nije bio nepovezan sa općim prilikama na ratištu u Bosni i Hercegovini, te sa sve jačom internacionalizacijom bosanskohercegovačke krize. I jedno i drugo bili su dodatni faktor iskazane žurbe da se dovrši posao obezbjeđivanja srpske etničke dominacije na osvojenim teritorijama. Vojni organi su prepoznavali sve izraženije "mjere pritiska i organizacije iseljavanja muslimanskog i hrvatskog življa sa prostora Bosanske krajine i šire".[125]

---

[121] "Ubijen vojnik Slave Panić", *Kozarski vjesnik*, Prijedor, 24. juli 1992; 1. Kozarski vjesnik navodi da je Alić "uhvaćen" a ostali "zajedno s njim likvidirani" u nedelju (dakle 19. jula 1992); ICTY, Komanda 5. kozarske lpbr, *Izvještaj o radu vojne policije*, Bistrica, Vojna policija, 21. 07. 1992. Ovaj dokument vojne policije 5. kozarske lpbr govori da su četverica imenovanih uhvaćeni živi 19. jula kod partizanskog groblja u Kozarcu. Vojna policija 21. jula izvještava o njima kao o živima. Svi imenovani vode se kao nestali u Kozarcu sa datumom nestanka 20. juli 1992. *Ni krivi ni dužni: knjiga nestalih općine Prijedor*, IPC Patria (etc.), Sanski Most, 2000.

[122] Lica koja su 20. jula bila sa Halakom Esadom su Halak Šaćir i Bašić Enver; ICTY, Komanda 5. kozarske lpbr, *Izvještaj o radu vojne policije*, Bistrica, Vojna policija, 21. 07. 1992. Sva trojica se vode kao nestali u: *Ni krivi ni dužni: knjiga nestalih općine Prijedor*.

[123] ICTY, Presuda u predmetu broj: IT-97-24-T, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, 31. juli 2003, 79–82.

[124] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/257, 25. 07. 1992.

[125] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/272, 02. 08. 1992.

U augustu su ovi faktori postali još vidljiviji. Direktiva za dalja dejstva VSrRBiH s početka augusta 1992. godine, kodnog naziva "BOSNA-92", u direktnoj je funkciji stvaranja što povoljnijih pozicija za pregovore na Londonskoj konferenciji, za koju se mislilo da bi mogla donijeti trajna rješenja i potvrditi nasilne teritorijalne stečevine. Zadatak srpske vojske u cjelini bio je da ofanzivnim dejstvima na izabranim pravcima odsiječe, okruži i razbije neprijateljske grupacije, oslobodi preostale dijelove "srpske teritorije", koju je zatim trebalo bolje povezati i očistiti od zaostalih i razbijenih neprijateljskih formacija.[126] U okviru toga je 1. krajiški korpus dobio zadatak da preduzme ofanzivna dejstva, izbaci neprijatelja "sa srpske teritorije severno od r. Save", zauzme Gradačac i Jajce, presiječe komunikacije koje iz Zenice i Tuzle izvode ka Doboju i Gradačcu i izbije na liniju Teslić – Tešanj – Gračanica – Srebrenik te tako stavi pod kontrolu Ozren, Trebavac i zapadne padine Majevice, zatim "zaštiti srpski narod i obezbedi funkcionisanje vlasti".[127]

Zadaci postavljeni pred srpsku vojsku bili su zahtjevni. Njihovo izvršenje u zoni 1. krajiškog korpusa iziskivalo je maksimalno angažovanje ljudstva i sredstava. To je u dobroj mjeri teritoriju u unutrašnjosti zone korpusa ostavilo bez vojnih jedinica i sa oslabljenim sastavima MUP-a, što je imalo odraza na opće prilike i psihološko stanje stanovništva.[128] Dodatni psihološki faktor bila je pretpostavka i iščekivanje strane vojne intervencije.[129] Psihozu straha stvarali su i upadi diverzantskih grupa, kakvi su se desili 3. augusta na području Bosanskog Novog,[130] i mnogo ozbiljniji napad u rejonu Boka u Bosanskoj Gradiškoj, kada je jača jedinica forsiranjem Save ubačena sa područja Hrvatske.[131]

Ovakav razvoj događaja na polaznoj osnovi zadatka obezbjeđenja potpune srpske etničke dominacije na teritoriji nužno je producirao pojačan stepen nasilja prema nesrpskom stanovništvu. Nakon spomenute diverzije na području Bosanske Gradiške došlo je do napada na hrvatsko i muslimansko stanovništvo. Za

[126] ICTY, GŠ VSrRBiH, *Direktiva za dalja dejstva Op. broj 3*, str. pov. broj: 02/5-92, 03. 08. 1992.

[127] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Izvod iz Zapovjesti komandanta 1. KK*, str. pov. broj: 397-253/2-92, 04. 08. 1992.

[128] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/334, 01. 09. 1992.

[129] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/285, 08. 08. 1992.

[130] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/279, 05. 08. 1992.

[131] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/285, 08. 08. 1992.

ove "osvetničke akcije", kako ih nazivaju srpski vojni dokumenti, koje su za rezultat imale smrt i ranjavanja nevinih ljudi, pljačku i uništavanje njihove imovine, karakteristično je da su u ovom periodu provođene od strane vojnika nakon povratka s fronta.[132] Prenapregnutost snaga i povremeni neuspjesi na ratištu imali su svoje posljedice u izraženom nasilju i počinjenim zločinima nad nedužnim stanovništvom i na onim područjima na kojima nije bilo nikakvih borbi, kao u slučaju zločina počinjenih na području Čelinca, nakon stradanja čelinačkih vojnika na ratištu.[133] Vojni organi su konstatovali da se opća bezbjednost na teritoriji narušava samostalnim akcijama "sve većeg broja grupa boraca" koje djeluju osvetnički prema nesrpskom stanovništvu.[134] Naravno da su, uz ove "samostalne akcije", nastavljene i ranije započete organizovane aktivnosti etničkog čišćenja teritorije Bosanske krajine. Prijedorska milicija je 21. augusta na Korićanskim stijenama na Vlašiću strijeljala preko 200 prijedorskih logoraša Bošnjaka i nakon toga u provaliju bacila njihova tijela.[135] Od svih počinjenih ubistava i masovnih likvidacija u ovom anarhičnom stanju SJB Prijedor je od početka oružanog sukoba pa do kraja 1992. registrovala samo 54 slučaja ubistva, od čega 7 po poznatom i 47 po nepoznatom počiniocu. Kod ovih 47 ubistava po nepoznatom počiniocu, ukupno 8 ubistava odnosilo se na lica srpske nacionalnosti koja su pripisana nepoznatim "muslimanskim ekstremistima" i podignute su krivične prijave za ratni zločin nad civilnim stanovništvom. Za ostalih 39 ubistava po nepoznatom počiniocu, koje je prijedorska policija registrovala i u kojima su žrtve uglavnom bili Bošnjaci, kaže se da su počinjena u vrijeme izvođenja borbenih dejstava. Nisu bile podignute nikakve krivične prijave, ubistva nisu tretirana kao ratni zločin i SJB konstatuje samo da je bilo teško utvrditi "gdje su bila izvođena borbena dejstva, a gdje nisu".[136]

Brojne masovne likvidacije Bošnjaka i Hrvata, od kojih su neke odmah bile poznate široj javnosti poput spomenutog masakra na Korićanskim stijenama, te druga masovna i pojedinačna ubistva u Prijedoru u kojima je stradalo najmanje

[132] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/296, 13. 08. 1992.

[133] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/303, 16. 08. 1992.

[134] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/305, 17. 08. 1992.

[135] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/314, 22. 08. 1992.

[136] ICTY, SJB Prijedor, *Izvještaj o radu SJB Prijedor za posljednjih devet mj. 1992. g.*, Prijedor, januar 1993.

3.200 ljudi, ostala su potpuno "nepoznata" organima SJB Prijedor i za ove zločine nisu podizane krivične prijave protiv "nepoznatih" počinilaca.[137]

Iz prethodnog opisa stanja vidljivo je da za srpske organe vlasti preostale grupe prijedorskih teritorijalaca, koje su se još uvijek održavale na području Kozare, većim dijelom augusta nisu predstavljale vidljiv problem. U jednom izvještaju Komande 1. krajiškog korpusa kaže se izrijekom da na području Prijedora i u dolini rijeke Sane "nisu otkrivene nove ekstremne i odmetničke grupe".[138] U izvoru iste provenijencije, sedmicu dana kasnije, stanje sigurnosti i opće stanje na teritoriji Prijedora ocjenjuje se anarhičnim, ali to nema nikakve veze sa postojanjem i djelovanjem preostalih grupa pripadnika razbijenih snaga TO Kozarac. Komanda 1. krajiškog korpusa detektuje uzročnike ovakvog stanja u civilnim i vojnim strukturama u Prijedoru. Od vojnih elemenata ističu se četa vojne policije i izviđačko-diverzantska četa 43. mtbr kao nosioci kriminalnih radnji, i kada je u pitanju pljačka i opći kriminalitet i kada su u pitanju ratni i zločini protiv čovječnosti počinjeni nad prijedorskim Bošnjacima i Hrvatima.[139] Doduše, dokument spominje naoružane prijedorske Bošnjake, ali ne one koji su se još uvijek krili u šumama Kozare i, poput progonjene lovine, uzmicali pred potjerama, već one

[137] Već u vrijeme događaja o kojima govorima na području Prijedora organi vlasti i rukovodeće strukture VRS-a i MUP-a RS-a bili su svjesni njihove težine i značenja počinjenih zlodjela te su pokušavali iskonstruisati bilo kakva opravdanja zločina ili barem fiktivnu ravnotežu učinjenog zla. Tako je, najviše u SJB Prijedor ali i u drugim vojnim i policijskim organima, nastala cijela arhiva zasnovana na izjavama uhapšenih Prijedorčana dobijenim teškom torturom u logorima smrti i na drugim mjestima zatočenja. (Jedan dio ove arhive u posjedu je ICTY-a i nalazi se u njegovoj bazi podataka sudskih dokumenata.) Mnogi od logoraša su, nakon što su im uzete izjave, likvidirani. Na osnovu tako pribavljenih dokumenata nastala je jedna morbidna i potpuno posuvraćena interpretacija događaja u kojoj su uloge zločinaca i žrtava besprizorno zamijenjene. To je jedna bjesomučna policijska konstrukcija koja se kao predložak teksta ponavlja u mnogobrojnim dokumentima, ponajviše kao prilog krivičnim prijavama protiv Bošnjaka i Hrvata, pisanim još u toku rata, s jasnom namjerom da se potpuno falsifikuje karakter događaja: ICTY, SJB Prijedor, broj: 11-12-02-KU-210, 03. 06. 1992; SJB Prijedor, broj: 11-17/02-2-MK, 20. 12. 1994. i mnogi drugi. U jednom skorašnjem pokušaju "naučnog djela", koji je Boris Radaković sačinio pod naslovom "Prilog izučavanju građanskog rata u Prijedoru 1992.", Glasnik udruženja arhivskih radnika Republike Srpske, God. VII, broj 7, Banja Luka, 2015, 257–268, nalazimo u potpunosti preuzet takav predložak, sa uredno navedenim policijskim izvorima u naučnom aparatu.

[138] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/296, 13. 08. 1992.

[139] Izvještaj za ovu četu kaže da se posebno istakla tokom jula u čišćenju Čarakova, likvidacijama civila, čupanjem naušnica sa ušiju žena itd. Izvještaj također ističe da nakon otkrivanja koncentracionih logora u prvoj polovini augusta svi peru ruke od masovnih likvidacija i zločina počinjenih u logorima. Također se konstatuje da je već počelo falsifikovanje i antidatiranje dokumentacije. ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa (IKM), *Informacija*, str. pov. broj: 397-366/1-92, 22. 08. 1992.

koji su već bili protjerani ili su uspjeli sami napustiti Prijedor. Srpski vojni izvor konstatuje da ti ljudi, koji ranije nisu imali ništa protiv srpske republike, sada uzimaju oružje u ruke, objašnjavajući to činjenicom da "nepotrebno prosuta krv Muslimana već počinje da nam se sveti".[140]

Kao što su početkom augusta naredile šira ofanzivna dejstva radi postizanja određenih ciljeva na terenu, koji bi pojačali pregovaračke pozicije srpske delegacije u Londonu, više komande VRS-a su, iz istih razloga i sa sličnim ciljevima, krajem augusta očekivale ofanzivu Oružanih snaga RBiH.[141] Očekivana ofanziva nalagala je da srpske snage posebnu pažnju obrate preduzimanju mjera izviđanja i obavještavanja radi blagovremenog otkrivanja i uništavanja diverzantskih grupa.[142] U odnosu na posmatrani prostor, od značaja su operativna saznanja dostavljena prema SJB Prijedor da se na širem području Novske u Hrvatskoj vrši stacioniranje snaga HVO-a i "zelenih beretki", s kojima se planira probijanje koridora na pravcu Bosanska Dubica – Prijedor – Sanski Most – Ključ. Operativna saznanja termin akcije vezivala su za konferenciju u Londonu i njen završetak. Stoga je 28. augusta snagama SJB Prijedor naloženo pojačavanje rada punktova na putnim komunikacijama i kontrole pravaca iz Hrvatske, te usklađivanje zajedničkih mjera sa nadležnim vojnim komandama.[143]

Stanje je ozbiljnijim činila činjenica da se veliki broj boraca VRS-a iz Bosanske krajine u ovo vrijeme nalazio na ratištu van svog matičnog područja, te se smatralo da ovo područje može biti ugroženo u eventualnom napadu, a posebno su primijećeni elementi panike kod stanovništva na području Prijedora.[144] Smatralo se da je zbog činjenice da su formacijske jedinice boravile van općine, a da su teritoriju obezbjeđivali ljudi starijih godišta, mogućnost odbrane od očekivanog napada minimalna.[145]

Stoga su uslijedile mjere povišene borbene gotovosti, izraženog opreza, izviđačkih i obavještajnih aktivnosti dijelova VRS-a na terenu, pripadnika SJB Prijedor na punktovima i u kontroli teritorije, kao i mjesnih i seoskih straža trajno angažovanih u ovoj vrsti zadataka, posebno nakon depeše sa operativnim sazna-

[140] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa (IKM), *Informacija*, str. pov. broj: 397-366/1-92, 22. 08. 1992.

[141] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/319, 24. 08. 1992; Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/321, 25. 08. 1992.

[142] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Naređenje*, str. pov. broj: 397-376/1-92, 24. 08. 1992.

[143] ICTY, SJB Prijedor, *Depeša*, broj: 11-12-643, 28. 08. 1992.

[144] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/334, 01. 09. 1992.

[145] ICTY, Komanda 1. krajiškog korpusa, *Redovni borbeni izvještaj*, str. pov. broj: 44-1/336, 02. 09. 1992.

njima o predstojećem napadu čiji glavni pravac ide preko Prijedora, koju je SJB Prijedor dostavio svojim sastavima 28. augusta 1992.[146]

Ovo pojačavanje aktivnosti dovelo je do toga da preostale grupe pripadnika TO Kozarac, koje su, u nastojanju da prežive i nađu izlaz prema slobodnoj teritoriji, i dalje povremeno silazile iz svojih skloništa na Kozari i kretale se u blizini svojih kuća u potrazi za hranom, i koje su tokom posljednje trećine jula i većim dijelom augusta bile gotovo neprimjetne za VRS i jedinice SJB Prijedor, odjednom ponovo bivaju primijećene i progonjene. Nakon gotovo mjesec dana njihovog boravka na terenu bez ijednog događaja vrijednog bilježenja u vojnim i policijskim izvještajima, krajem augusta je došlo do nekoliko incidenata i razmjene vatre ovih grupa sa srpskim snagama na obezbjeđenju teritorije.[147]

Takva situacija, uz kalendarsku bliskost kraja ljeta i početka jeseni, primorala je većinu preostalih grupa na Kozari da pokušaju proboj prema slobodnoj teritoriji po svaku cijenu. U prvoj polovini septembra jedna veća grupacija ovih izmučenih ljudi, sastavljena od 54 čovjeka, izvršila je noćni marš sa Kozare prema rijeci Uni. Unu su prešli između Bosanske Dubice i Bosanske Kostajnice, pri čemu je na njih otvorena vatra u kojoj je 6 pripadnika grupe poginulo, a 9 ranjeno. Preživjeli su se predali Hrvatskoj vojsci u Sunji.[148]

Ovaj i drugi slični pokušaji, kao što se iz iznesenih podataka vidi, bili su skopčani sa nizom rizika i prečesto su završavali neuspješno i sa žrtvama. Na području Bosanske Dubice jedinica vojne policije i protiv-diverzantski vod bosanskodubičke brigade VRS su tokom 1992. godine "uhapsile i sprovele 43 pripadnika formacija zelenih beretki iz Kozarca". O broju likvidiranih se ne govori ništa iako se napominje da su "pojedine grupe pružale žestok oružani otpor".[149] Neke od grupa, nakon uzastopnih neuspjeha u pokušaju proboja ili iz drugih specifičnih razloga, procijenile su da mogu pokušati opstati na Kozari i tokom jeseni i zime. Sa znatno smanjenim brojnim stanjem, u iskopane zemunice su uspjeli od svojih kuća i sa skrivenih mjesta prenijeti određene količine hrane, stvoriti zalihe, i tako preživjeti zimu. Neki od njih prezimili su u šumi sa članovima svojih porodica.[150]

[146] ICTY, SJB Prijedor, *Depeša*, broj: 11-12-643, 28. 08. 1992.

[147] ICTY, SJB Prijedor, *Informacija o počinjenim ubistvima na području Opštine Prijedor u 1992. i 1993. do 25.10.1993. nad licima srpske nacionalnosti*, broj: 11-17/02-RP-96/93, 25. 10. 1993).

[148] Okružno tužilaštvo Banja Luka, *Zapisnik o saslušanju svjedoka Softić Samira*, T13 0 KTRZ 0006414 05, 20. 03. 2013; Okružno tužilaštvo Banja Luka, *Zapisnik o saslušanju svjedoka Mesuda Mujkanovića*, KTA-RZ-75/05, 19. 12. 2006.

[149] ICTY, SJB Prijedor, Komanda 1. dubičke lpbr, *Referat o b/g jedinice*, str. pov. broj: 09. 02. 1993.

[150] ICTY, CSB Banja Luka – Odjeljenje za sprečavanje i otkrivanje kriminaliteta, *Službena zabilješka*, SZ/2-77, 25. 03. 1993.

Od početka februara pa do 20. aprila 1993. godine u četiri potjerne akcije snaga SJB Prijedor i VRS, izvedene na Kozari, lividirano je 11, uhapšeno 9, a računalo se da je hapšenju i likvidaciji izmaklo još 9 članova ovih grupa. SJB Prijedor je u saradnji sa jedinicama VRS do polovine 1993. godine nastavila sa akcijama pretresa terena i otkrivanja zemunica i skloništa u kojima uglavnom više nije bilo nikoga od "zelenih beretki i njihovih saradnika".[151]

Bio je to siguran znak da su spomenute grupe pripadnika TO definitivno razbijene i da ih na području Prijedora više nema.

Rezime

Općina Prijedor našla se krajem 1991. u dubokom okruženju općina koje su stvorile srpsku Autonomnu regiju Krajinu, sa izraženim separatističkim težnjama u odnosu na Bosnu i Hercegovinu. Takve težnje dijelilo je i srpsko političko rukovodstvo Prijedora, oslonjeno na podršku velikih efektiva JNA na teritoriji općine i u neposrednom okruženju. Većinsko bošnjačko stanovništvo i njegovi legitimni politički predstavnici na čelu općine Prijedor nisu imali efikasne instrumente zaštite ustavnosti i zakonitosti. Nakon objelodanjivanja Kutiljerovog plana, po kojem je Prijedor trebao pripasti konstitutivnoj jedinici sa bošnjačkom etničkom većinom, srpski vojni i politički faktori su počeli sa pripremama za nasilno preuzimanje vlasti u općini. Nakon izvršenog udara i suspenzije legalnih organa, nasilno uspostavljena srpska vlast pristupila je genocidnom projektu stvaranja trajne etničke dominacije Srba u Prijedoru, koji je zatim realizirala etničkim čišćenjem Bošnjaka i Hrvata, ostvarenim širokim i sistematičnim napadima na civilno stanovništvo, masovnim ubistvima, torturom u koncentracionim logorima i protjerivanjem. Legalni organi vlasti i politički predstavnici Bošnjaka u takvoj situaciji su pokušali izbjegavati sukob i sačekati rješenja u okviru pregovora o ustavnom uređenju. Nakon priznavanja državne nezavisnosti Bosne i Hercegovine ta nastojanja su pokušavali uskladiti sa poštivanjem odluka Predsjedništva RBiH, između ostalog i u pogledu organizacije i funkcionisanja organa Teritorijalne odbrane. Kroz ove mjere ispoljena su i nastojanja na organizaciji zaštite stanovništva i teritorije. Ovaj rad bavi se organizacijom jedinica Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine na području Prijedora, oblicima i formama njihovog ustrojstva i djelovanja od početka oružanog sukoba na teritoriji općine do likvidacije posljednjih razbijenih grupa na terenu u proljeće 1993. godine.

[151] ICTY, SM Prijedor I, *Procjena bezbjednosne situacije*, Prijedor, septembar 1993.

Territorial Defense of the Republic of Bosnia and Herzegovina in the Prijedor area from April 1992 to April 1993

Summary

In late 1991 the Municipality of Prijedor found itself heavily surrounded by municipalities that had created the Serb Autonomous Region of Krajina that fostered prominent separatist tendencies in relation to Bosnia and Herzegovina. Such tendencies were supported by the Serb political leadership of Prijedor, relying on the support of large forces of the Yugoslav People's Army (JNA) on the territory of the municipality and in the immediate surroundings. The majority Bosniak population and its legitimate political representatives in the Municipality of Prijedor did not have efficient instruments for the protection of constitutionality and legality. After disclosure of the Cutilheiro peace plan, according to which Prijedor should be ceded to the constituent unit with Bosniak ethnic majority, the Serb military and political factors began with preparations for a forcible takeover of power in the municipality. After the coup and suspension of legal authorities, the forcibly established Serb authorities began a genocide project of creating a permanent ethnic domination of Serbs in Prijedor, which was subsequently realized in the form of ethnic cleansing of Bosniaks and Croats through wide and systematic attacks on civilians, mass murders, torture in concentration camps and persecution. The legal authorities and political representatives of Bosniaks in such situation tried to avoid the conflict and wait for solutions in the context of negotiations on constitutional arrangements. Following the recognition of the independence of Bosnia and Herzegovina, they had tried to harmonize these efforts with the respect for the decisions of the Presidency of the Republic of Bosnia and Herzegovina, among other things, in terms of organization and functioning of the Territorial Defense. These measures have also reflected efforts relating to the protection of the population and territory. This paper examines the organization of units of the Territorial Defense of the Republic of Bosnia and Herzegovina in the Prijedor area, its structure and operation from the beginning of the armed conflict on the territory of the municipality to the annihilation of the last broken down groups on the ground in the spring of 1993.